

לשון און לעבן

חודש-זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור

נומער 12 (העפט 119) צענטער יארגאנג דעצעמבער 1949 לאנדאן

רעדאקטירט פון א. נ. שטענצל

אינהאלט:

- צוריק אנגעצונדענע ליכט, אזא חנוכה ליד הייאר, דער פרעזידענט פון
1 ישראל, "לחיים חבר סטאלין" **
6 ר' חיים דער וועג-ווייזער (צו זיין 75-טן געבוירן-טאג) משה עובד
8 מיין היים-לאנד דו (ליד) ס. פאלמע
9 אויך אין לאנד אין אונדזערס (ליד) א. ברוידס
אליהו בחור (400 יאר נאכן גרויסן שפילמאן-דיכטער)
10 (עסיי) דר. יעקב י. מייטליס
הינריך היינע (צום 150-טן געבוירן טאג דעם 13-טן
דעצעמבער) אליהו פאלושאק
16 דריי אפאלאגיעס (1 פרעמד שפראכיקע אפאלאגיעטיק) לעא קעניג
19 מצרים (ליד) ימיאל עובד
20 די סיבירער קאזאקן אין לאנדאן (א קאפיטל פון
א ביאגראפיע) מאקס קאהען
23 נאָוועמבער לידער א. נ. שטענצל
28 פרומע געזאנגען און לירישע פאָעמעס פון
32 יוסף הלל לעווי אסתר קרייטמאן
די קראפט פון גייסט (איבער ישעיהו שפיגלס "מלכות
געטא") י. י. ראפאפארט
36 אויפן שוועל פונם נייעם יאר י. ביעטש
39 אין-דער-גיד און פארביילויפיק (קולטור און געזעלשאפטלעך) ש.
42 דער סוד פון "קציעת צפרנים" (חסידישער
פאלקלאָר) יחזקאל נח ערליכמאן
47 רעדאקציע נאטיץ
48 די ווייטערדיקע שבת נאכמיטאגס
48

פרייז: 1 שילינג און 6 פעניס

אבאָנענטס-פרייז: 19/6 פאר א יאר

אין אויסלאנד: 5 דאלאר א יאר

1/9 פאר א פראָבע נומער

די סוף-חודש זונטיקס פון
"פריינט פון יידיש לשון" ביי "בן-אורי"
זונטיק 27-טן נאָוועמבער 8 אָונט
אין לאַקאל פון

"בן-אורי" קונסט גאלעריע

14 פארטמען סטריט וו.1

400 פייערונג פון אליהו בחור

דר. יעקב י. מייטליס וועט האלטן א
רעפערעט אליהו בחור און זיין צייט.
י. ביעטש און נעט רובין וועלן לייענען
אפאטאשוס דערציילונגען "אליהו בחור"

אריינפיר וואָרט — א. נ. שטענצל

איינפירט פריי פאר מיטגלידער!

1 שילינג פאר נישט מיטגלידער

"די צייט"

געגרינדעט אין 1913 פון

מאריס מייער

די איינציקע יידישע צייטונג

אין ענגלאנד.

(בשעת דער מלחמה —

די איינציקע אין אייראָפּע.)

LEYTON KNITWEAR CO. LTD.

Manufacturers of
Knitted Goods and Sportswear

IMPORT - - EXPORT

518 Lea Bridge Road - Leyton, London, E.10

אונזער מיטגעפיל

צו אונזער פריינט און מיטארבעטער מאַרקום כהן צום טויט פון זיין
פריי — ער זאל פון קיין צער נישט מער וויסן.

פריינט פון יידיש לשון
און לשון און לעבן

Published and Edited by A. N. STENCL, 50, Philpot St., London, E.1

Printed in England by the Narod Press, 129-131 Cavell St., London, E.1

א גרויסע חנוכה פייערונג און ווארט קאנצערט

פריינט פון יידיש-לשון אַרדנט איין — שבת, דעם 17טן דעצעמבער, 7 אָונט אין קינגס-האַל, קאָמערשל ראָד, אַ חנוכה קאנצערט
צינדן חנוכה ליכט וועט אַ באקאנטער חזן און זינגער
אין פראַגראַם פון רעציטאַציעס און געזאַנג וועט צווישן אַנדערע דער גוט
באַקאַנטער אַקטיאָר ייִדל גאַלדבערג אויפטרעטן מיט זיינע באַליבטע
געזאַנג-און וואָרט-דעקלעמאַציעס

פון — 2/6 בילעטן ביז — 7/6

אַ האַרציקן מזל טוב

צו דער חתונה פון מאַרטין דזשעקאָבס מיט ראָזעט טשערני וואָס וועט
פאַרקומען זונטיק, דעם 11-טן דעצעמבער ווינטשן מיר מזל און ברכה
די רעדאַקציע לשון און לעבן

די טעכניקער ביי נאַראַד-פּרעס ווינטשן אַ האַרציקן מזל טוב צו אונזער
קאַלעגע און פריינט מאַרטין דזשעקאָבס צו זיין חתונה

אַ האַרציקן מזל-טוב

צו דער חתונה פון דעם באַקאַנטן טעאַטער-מאַלער און הילף-רעזשיסאָר
שלמה בראַנשטיין מיט דער יוגנטלעכע טאַלאַנטירטע שווישפילערין
אַסטאָר זילבערבערג. מיר ווינטשן זיי מזל-ברכה אין זייער צוזאַמען-

לעבן און אין זייער קינסטלערישע אַרבעט
לשון און לעבן און פריינט פון יידיש לשון

אַ גליקלעכע רייזע

דעם טעכניקער פון נאַראַד-פּרעס יוסף קליין צו זיין עמיגרירן קיין אַמעריקע,
ווינטשן מיר אַ גליקלעכע רייזע און מזל און ברכה
— די רעדאַקציע לשון און לעבן און די טעכניקער

פריינט פון יידיש לשון טרעפן זיך

ביי אַ גלעזל-טיי, זונטיק דעם 4 דעצעמבער, 4 אַ זינגער, לכבוד דעם אַפּפּאַרן
פון די באַרימטע קינסטלער

זיגמונט און ראָזאַ טורקאָוו

פינקטלעך! אין אונזער לאקאל גרעטאַרעק סט. א. 1.

לשון און לעבן

חודש-זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור.

נומער 12 (העפט 119) צענטער יארגאנג דעצעמבער 1949 לאַנדאָן

צוריק אנגעצונדענע ליכט

אויב עס איז פאראנען אין אונזער געשיכטע אַ פאַראַלעל צו די נצחונות
פון די מכבי"ם, זיינען עס זיכער די נצחונות אין ישראל וואָס מיר האבן דער-
לעבט אין אונזערע טעג — "בימים ההם ובזמן הזה!"

דער העראַאישער קאמף פון די חשמונאים איז געווען נישט נאר אַ גע-
ראַנגל פאר פרייהייט, פאר מלוכה, פאר אַליין הערשאפט, פאר באַפרייאַונג
און כבוד — פאר חירות! די אלע גוטע צילן זיינען סוף כל סוף נישט פיל
גרעסער ווי די מיטלען אַליין; זיי וואַקסן נישט אַריבער איבער זיך; זייער
גלאַריע וואַרפט קוים אַ ווידער-שיין, נישט קיין ליכט לדורות; אין זיי איז
נישט שייך קיין לשמה, קיין לשם מצוה! זיי זיינען מלחמה לשם מלחמה
— מנצח צו זיין, אַ נידערלייגן דעם געגנער און בלייבן דער זיגער! ביי זיי
זיינען אפילו די ווערטער נקמה אין קנאות נישט שייך — זיי ווערן נישט
אַנגעצונדן פון קנאת אדוני צבאות, צומאל נישט פונם אל-נקמות-פייער —
חנוכה איז נישט קיין חג החירות, אַ זיגער-פרייד פון קעמפער, פון גע-
ניסער פון זייער געראַנגעל — חנוכה איז דער יום-טוב פונם צוריק אַנגע-
צונדענעם ליכט אין האַרץ פון ישראל.

די מכבי"ם זיינען געווען די קעמפער פאר גאטס וועגן, זייער קאמף איז
געווען לשמה, צו באווייזן פאר דער וועלט "מי כמוך באלים אדוני" — זיך
באפעסטיקן ווי "מלכות כהנים וגוי קדוש", זיי האבן אויף דער פינסטערער
ערד אַראָפּגעברענגט די קרוין פון מלכות שמים — זיי האבן צוריק אַנגע-
צונדן דעם געטלעכן בראַנד-פייער אין פאַרלאַשענעם האַרץ.

נישט זיך צו באַפרייען פון אַן עול, נישט דאס לאַנד אויסצולייזן פון אַ
יאָד, נאר די הייליגע ערד באַפרייען פון די טמאים, וואָס זיינען זי מטמא —
עס איז געווען, חודים ביד עסוקי תורתך. דער נס-חנוכה איז געווען דער
זיג פון דער יידישער נשמה, די צוריק פאַרייניגונג פון ישראל סבא.

און וואַלטן מיר דען יעצט געווען געהאַט דעם נצחון אין ישראל, ווען עס
וואַלט זיך נאָר געווען געהאַנדלט וועגן ישוב, וועגן אַראָפּוואַרפן פון זיך
דעם עול פון דער פרעמדער הערשאַפט, וועגן גרינדן אַ מלוכה כדי צו זיין
"ככל הגויים"?

עס וואלטן נישט געסטייעט די פיזישע כוחות דערצו, די פסיכישע אויס-
געהאלטנקייט וואלט נישט אויסגערייכט, און די סימפאטיעס פון די מיט-
העלפערס זיינען זיכער נישט געווען בכדי מיר זאלן גרינדן נאך א מלוכה
„ככל הגוים“....

דער קאמף אין ישראל איז געווען אן אויפגעפלאקערטע מלחמת-מצווה.
א געטלעך ברענענדיקער לשמה: אויב „אזא נקמה איז נאך נישט באשאפן
געווארן“ וואס זאל באצאלן די מנוולדיקע אכזרים, וואס זיי האבן אונז אפגעטון,
ווארים אויב אזא ברענענדיקע קנאות איז נאך נישט געבוירן געווארן, וואס
זאל אויסרויכערן די טמאים מתחת שמי אדוני, אבער א ליכט אַנצונדן נאך
די מילאנען אויסגעלאשענע נשמות דאס מוזן מיר דאך כאטש בכוח זיין:
דאס הייליקע שטיקעלע ישראל-ערד זיי ליגן צו קאפנס!

די אנטרונענע פון די גאז-קאמערן און די קרעמאטאריומס, די ארויס-
געקומענע פון די בונקערס פון די „מעלינעס“, פון די וועלדער, זיי האבן
זיך אַנגעלאפן אין די שטעט פון ישראל ווי די מכב-י-ברידער אין שטעטל
מודיעין; און ברענענדיקע נאך אזוי און רויכערדיקע, האבן זיי אַנגעצונדן
זייערע ברידער דארט, די העלדן און גבורים אין ישראל, מיט אלטן נקמה
פייער פון גאט-צבאות, פונם אל קנא ונוקם — — —

דער העראאישער איבערמענטשלעכער קאמף און דער געוואלטיקער
נסימדיקער נצחון פון „רבים ביד מעטים“—איז ניט נאר געווען פאר פרייהייט,
אליין הערשאפט, פאר מלוכה — עס איז געווען א מלחמת מצווה פון יידישע
נשמה; עס איז געווען פארן כבוד פונם פארשעמטן ישראל סבא, פאר מיליאנען
פארשניטענע און אויסגעלאשענע דורות — — —

דער גרויסער קאמף אין ישראל איז געווען דער געטוענער חסד של אמת
פאר די אין פלאמען אויפגעגאנגענע מיליאנען און דער נצחון איז: דאס אַנ-
געצונדענע ליכט וואס זאל לייכטן לדורות.

און עס איז געווען דאס ספר דניאל, דאס יידיש-בוך פון יענער גרוי-
ליקער צייט—פון צעשטערטן ירושלים און טויזנטער אין היילן פארברענט—
וואו דאס פאלק האט געשעפט דעם אומבאדינקטן גלויבן און כוח פון נס און
אין כוח פון געטלעכער גערעכטיקייט. פון דעם רמזימדיקן, סודות-פארהילטן
און חלומות-פארהוילענעם ספר, האבן זיי אויף אזא פאלקסטימלעכע, מאמע-
לשונדיק פארטייטשטן אופן אַרויסגעליינט דעם פתרון פון באחרית הימים,
אז אפילו דער וועלט באהערשט דעמאלט, דער „מלכא לכל עמא אמא ולשניא
די דארין בכל ארעה“ — האט פארשטאנען דעם פתרון — — —

א, ווי פאַרלאעל צו די געשעענישן פון אונזערע טעג איז אויך אונזער
שאפן! ווי פאלקסטימלעך-מאמעדיק און ווי רמזימדיק-סודותדיק ווערט דאס
פארטייטש דער האַפערדיקער „אשרי המחכה“ — — —

און ווי מיר ווארטן דאס אויף דעם ענד-ציל אויף דעם „לקץ הימין“,
אויף דעם „ואחר כן באו בניך לדביר ביתך, והדליקו נרות בחצרות קדשך“.

אזא חנוכה ליד הייאר

אז נישט אַצינד מנורות אַנצינדן,
הויך איבער דער „כותל“-מויער אויבן,
פרייד-פאָלען פלאמיק-צעפלאַקערט,
פאַר דעם נס צו יובלען און צו לויבן;

אַנגעזאַפטע קנולן אַזעלכע
די גאַנצע וועלט מיט ליכט צו פאַרגיסן,
ווי מיט בלוט, אונזער פאַרגאַסענעם,
פון יעדן אכזר, מנוולדיק מאוסן;

איז זי דאך אויף דעם נאָר געבליבן,
א געוואָשענע אין הייסע טרערן —
אז א „מנא מנא תקל ופרסין“,
זאָל קלאָר איבער איר געשריבן ווערן — —

ס'איז יעדער שטיין א טרערן-בעכער,
פול געגאַסן שוין פאַר א בלשאצן!
זאלן זיי זיך דאך צוזאַמענלויפן,
די „היטער פון די הייליקע פלעצער“;

זייער צביעותדיק אומווערדיק שפיל
פון דאָ איבער וועלט ווייטער צו טרייבן,
ווי מענטשלעך עס ציטערט גאָט'ס האַנט שוין,
זיין פלוך איבער די קעפּ אויפצושרייבן;

„פאַר די שאַקאַלן אין די לעכער,
דעם רעשט פון מיין פאַלק ווילט איר פאַרטרייבן!
פון אייערע ביינער די רעשטלעך,
וועלן די שאַקאַלן צונויפקלייבן — —“

אז נישט אַצינד מנורות אַנצינדן,
הויך אויבן איבער דער כותל מויער,
איז נישט נאָר מיר — די גאַנצע וועלט
פאַרהילט וועט ווערן פון שוואַרצן טרויער — —

נישט הייליקע קברים באַהיטן —
א ברידער-קבר קומט איר אויסגראָבן!
אַפנים נאָך אַ הייליקן פלאַץ,
א גרויסן, ווילן די פעלקער האָבן.

דעם פרעזידענט פון ישראל

כאטש איך ווייס נישט אויף וועמען מערער איך בין שטאלץ,
צי אויף מאטעלע וואָס האָט אַ פרעזידענט געבוירן,
צי אויף וויצמאַנ'ען דעם פרעזידענט בישראל,
האָב איך דעם גלויבן אין משיח נאָך אלץ נישט פאַרלוירן.

ווי יידישיסטיש-דעמאָקראטיש איך בין נישט,
קוק איך נאָך אלץ אַרויס יעדן טאָג אויף משיח'ן!
אפנים ווי פלינק די „שפידפיערס“ פליען נישט,
וועט אלץ זיין אייזעלע אַנקומען גיכער צו קריכן.

אַ, צו לאנג געוואָרט האָבן מיר אויף דעם „בעתה“,
ביז מיליאנען זיינען אין רויד פלאַמען אויפגעגאנגען;
צו טייער געווען דער „הזורעים בדמעה“,
אַז פריילעך זאלן איצט קלינגען „יקצרו“ געזאנגען —

אין טרויער-טאָג פון ישראל אין ווייטשעפל,
אין יענעם „אל מלא רחמים“ טאָג פון צער און זכרון,
איז מיין האַרץ אַ רגע פאַרשוויגן געוואָרן,
ווען וויצמאַנ'ען איך האב געזען עפענען דעם ארון.

שוין אין זיין שרייטן צום ארון קודש
האָבן אַלע געבויגענע קעפּ זיך אויפגעהויבן!
אַזא זיכערקייט אין דעם האַפערדיקן גאַנג,
דאָס פארפינסטערטע האַרץ נאך ווערט אַנגעפילט מיט גלויבן.

יאַ, אַזוי שטאַלץ גייט אַ נשיא בישראל,
אַזוי איז פאַר זיין פאַלק אַמאָל אַ מלך געגאנגען —
וויצמאַן, מיט זיין גאַנץ „דערגאַנגען“ און אנטדעקן,
דעם „ואחישנה“ נאָר וואָס גיכער צו דערלאַנגען!

אַבער ווי אַטאָמיש-פאַרטיפט ער זאל נישט זיין,
און אין פאַרמולעס פאַרפלאַנטערט, ווייס איך בכל אופן:
ווען ער וועט הערן אַז משיח איז געקומען,
וועט ער פון רחובות קיין ירושלים אַנטלויפן —

וואָרים מיט בלויז רחובות אַן הר חורב,
וועלן חורבות ירושלים נישט אויפגעבויט ווערן!
איז ווינטשט איך אים דעם פרעזידענט פון ישראל,
ער זאל זוכה זיין שופר של משיח צו דערהערן.

„לחיים חבר סטאלין“

נישט איציק פעפער און נישט פרץ מאַרקיש
קענען דאָס ליד איצט צו חבר סטאַלין שרייבן,
אַבער צום זיבעציקסטן געבוירן יאָר,
אַן אַ ליד וועט דער בעל-יובל דאָך נישט בלייבן.

נישט קאָמעראַדיש ווי איציק פעפערס ליד,
און נישט סאלוטיש ווי פרץ מאַרקיש'ס סטראָפּן —
נישט קיין „קאָמראַד“ איך בין און נישט קיין קאַלאַנעל,
דעם „איי-איי“ צווינגען, לחיים-באַזאַפּן.

נישט אַן איידעמל אויף קעסט, אַ געקעכלטס —
איך בין דאָך אַ „ווייטשעפעלער כניאַק“ אַ היגער!
זינג איך מיין ליד צום גענעראליזמוס,
פון היטלערן, ימח-שמו, דעם באַזיגער.

און אויב ס'האָט גאָט אים, דעם נקמה-נעמער,
צוגעשיקט אונז, אַ רפואה פאר דער מכה,
זאל ער שוין אויך מיט אים די וועלט אויסהיילן,
ווער ווייסט דען נאך וואָס חייב איז און וואָס זכה —

און וואָסער פנים וואַלטן מיר דען געהאט,
אַן הילף זיינער פאר ישראל אונזער מדינה,
ווי די טשאַן-גאָיטשעק'ס וואַלטן מיר אויסגעזען,
צעצאַפלטע אין קדחת אַן אַ קאַפּ כינע....

איז דאָס וואָס איך ווינטשט דעם „ואם בגבורות“:
פאַר די שונאים זיך קענען אליין באשיצן,
און די פריינט טאקע לאזן אויף גאטס באראט —
דער מינדסטער פריינט קאן דאך נאך צו עפעס נוצן!

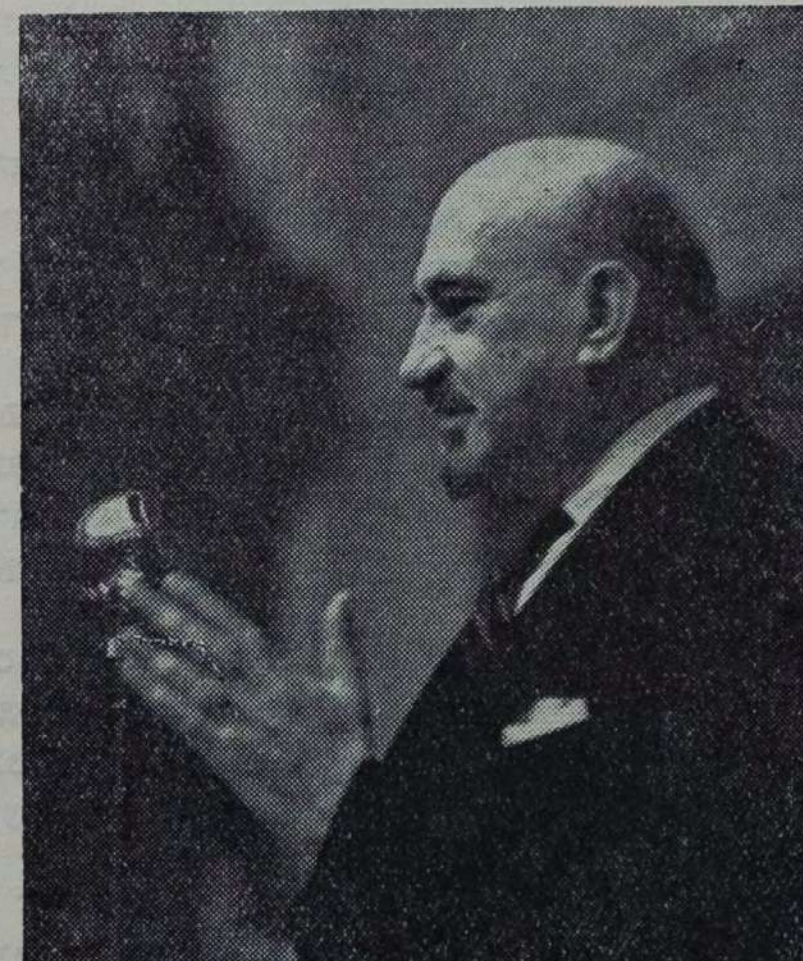
וואָרים אויב די פיינט זאל גאָט פארטיליקן,
און די פריינט פאַרשטויסן, אליין בידיים...
ווען די וועלט אן אויסגעלייזטע וועט ווערן,
מיט וועם, שונאי ציון, מאַכן אַ לחיים?

אַן דעם טייערן לידל איציק פעפערס,
דעם קאָזאַטשאַק ווי ס'קאן אים מאַרקיש אויפטאנצן,
און אַן בערגעלסאַנס טאַסט, מיט מויל צעווערטלטס,
באמת, ס'וועט די שמחה נישט זיין אינגאנצן.

ר' חיים דער וועג-ווייזער

(צו זיין 75-טן געבוירן-טאג)

אין די ערשטע יארן פון אונזער י.ה. ווען לאנדאן האט זיך געפלושקעט אין דער זילבערנער טעמזע און זיך געבאדן אין גאלד און אין פרייהייט; ווען אירע טויערן זיינען געווען געפראלט אפן פאר אלע ענטרינענע פון קנעכטשאפט, פאר ריאלעזירער פון אלטע חלומות און פאר ארכיטעקטן פון נייע וועלטן, האט זיך אין דעם געדיכטן שטראם פון איינוואנדערנדע געפונען א יונגערמאן מיטן נאמען חיים ווייצמאן. ארויסגעוואקסן איז ער פון די טיפסטע זומפן פון יידישן גלות, און זיין פראפעסיע איז געווען די פראגרעסיווע גע-פערליכע וויסנשאפט פון כעמיע.

און ווען דער יונגער חיים האט דערזען ווי די לייצעס פון דער מעשה מרכבה פון אונזער באפרייאונג זיינען אין די באפליגעלטע הענט פון די צוויי נאציאנאלע ווייטזעהענדע זעהערס, הערצל און נאָרדוי, איז ער געקומען מיט זיין ליטווישן, כעמיסטישן, אנאליטישן מוח צום פאזיטיוון באשלוס אז מדאָרף דעם רייטוואָגן רעטן פון די וויזיאָנערן, ווייל דורך דער צו שנעלער באַוועגונג קען נאָך דער רייטוואָגן זיך אַנצינדן און ווערן פאַרברענט.

האָט אָט דער ר' חיים אויסגעטראכט אַלערליי ערפינדונגען אַפצושטעלן דעם פליענדיקן רוישיקן שוואונג, ער האָט אונטערגעלייגט כלערליי מכשולים, זיך צוגעכאַפט צו די רעדער און זיי געדרייט צוריק ארויף אויף דעם רייט-וואָגן און די אַנפירער דערקוטשעט די יאָרן, אַזוי לאַנג און אַזוי ברייט ביז ס'איז אים געלונגען איבערצונעמען די לייצעס אין זיינע אייגענע הענט. ער האָט גלייך אַפגעשטעלט דעם טעמפּאַ, און יומם וילילה געהאַלטן די לייצעס אין זיין רשות ביז מייל נאָך מייל האט ער דערגרייכט צו דעם צו-געזאָגטן לאַנד.

אין לאנדאן האָט דער שרייבער (און מעקער) די לעצטע עטליכע און פערציק יאָר געהאַט די גלענצענדע געלעגנהייט צו זען ר' חיים'ן אין פאַר-שיידענע עטאַפּן, און אויף פערשידענע סטאנציעס פון זיין נסיעה, און אייביק האָב איך געפונען ר' חיים'ן האַלטן זיין גלייכגעוויכט, אפילו אין מאַמענטן ווען זיין הארץ איז איבערלאָפן פון האַפנונג און פרייד אדער איז געוואָרן געשוואָלן פון צער און צאָרן האָט ר' חיים זיין הארץ געהאַלטן פעסט אין די גרעניצן פון אייזערנעם פאַנצער פון לאַגיק.

מקען זאגן אז מכף רגלו ועד ראשו האט ער זיך קאנטראלירט און גע-צוימט, אייביק געגאנגען מיט טריט געמאַסטענע, און אייביק גערעדט מיט ווערטער געציילטע.

ווען איך האב אים, דאכט זיך אין יאָר 1904, דאָס ערשטע מאל געזען און געהערט אָדערסירן אַ רעוואָלטירנדיק ציוניסטישע קאָנפערענץ, הגם זיין שטערן און אויגן האבן אויסגעזען ענליך צו לענינס, און שפּיציק בערדל האט געברענט ווי טראַצקיס, און די טעמא האט אויפגעקאכט חסידישע בלוטן אין מתנגדישע פויסטן! דאָך האט ער גערעדט מיט קאלטע, קלארע, געציילטע ווערטער.

אין יאָר 1916 ווען זיין פּאָליטיק האָט זיינער צייט געליטן אַ שטארקן קלאָפּ האט מען פאַרופן אין בית ציון אין דעם קליינעם האָל פון ווייטשעפל אַ געהיימע פאַרזאמלונג, אחד העם איז געווען פאַרזיצער, סאַקאַלאָוו און ווייצמאַן די רעדנער. אחד העם האט גערעדט לעבליך, סאַקאַלאָוו וואָרעם, ווייצמאַן קיל. די קריטיק פון זאל הייס, דער שרייבער איז געווען דער איינ-ציקער וואָס האָט אויסגערופן פייערדיק: „גייט אייער וועג ר' חיים! גאָט וועט זיין מיט אייך“.

באַלד נאָך דער ערשטער מלחמה אין 1919 ווען איך האב געוואָלט מיט-שיקן אַ גרוס צו די הרי יהודה האב איך עס מיט געשיקט מיט ווייצמאַנען וויסנדיק אז ער וועט נישט איבערטרייבן אדער אונטערטרייבן נאר עס איבער-געבן פונקטלעך און גענוי. יעדער וואָס קען אים מוז אים רעספעקטירן, הגם ווי די הרי יהודה האבן ליב, ווי עס שטייט געשריבן אין בוך „וויזיאָנען און איידעלשטיינער“ — „יעדער ציוניסט האט ליב סאַקאַלאָוו, רעספעקטירט ווייצמאַנען און האט מורא פאר זיין ווייב, איך בין ווי יעדער ציוניסט“.

און פארוואס באוואנדערן מיר אים אזוי? פארוואס האבן מיר פאר אים
אזא הייליקן יראת הכבוד?

— ווייל מיר פילן אינסטינקטיוו אז מיר זיינען א פאלק פון היץ קעפ
און בעלי גוזמאות מיר פארלירן לייכט די גלייכע וועגן, און מיר דארפן מיטן
לעבן אזא מענטש ווי ר' חיים פאר אונזער וועג-ווייזער. אויף לאנגע לאנגע
יארן.

ס. פאלמע

מיין היים-לאנד דו

1

א, מיין היים-לאנד דו,
מיין אויסגעבענקטע היים-לאנד דו,
שיין-בליענדיק
און גליענדיק
אין גינגאלד-גורליקער שעה, —
א, מיין היים-לאנד דו!

אין בלוי-ווייסן רוים,
שטענדיק וואכנדיק טאנצט א טרוים:
ווי ריזנדיק
און שפיזנדיק,
אז דיין טרוימער דערקאנט דין קוים, —
אין בלוי-ווייסן רוים.

עס בויעט זיך,
עס סטרויעט זיך
און אומעטום עס רויפט זיך,
ווייל עס איז אזוי באשערט
און רידלענדיק
און ציגלענדיק,
ביז וואנט צו וואנט זיך זיגלענדיק, —
לאכט און פריידט זיך מדבר-ערד.
לאכט און פריידט זיך מדבר-ערד.

2

אין דיין מדבר-שוים,
צוגרינט א צעדער-בוים — ווי גרויס!
און שבת'דיק,
דרייט-סאברעדיק,
וואקסט ער שטאלץ פון דיין בוזים אויס —
פון דיין מדבר-שוים.

8

ס'איז געווען באשערט, —
אז מיין אוראלטן זיידנס ערד,

זאל ווערנדיק
פריש-קערנדיק,
אויסגעלייזט דורך בלוט און שווערד —
ס'איז געווען באשערט.

עס בויעט זיך,
עס סטרויעט זיך. א.ו.וו.

א. ברוידס (יידיש ש. שפיוואק)

אויך אין לאנד אין אונדזערס

אויך אין לאנד אין אונדזערס מעסטן סוחרים אויפן מארק
די מוסקלען מיינע און מיין קארק.
ס'קאכט אין מיר די טרער פון אויסגענוצטן
טא ווי-זשע שרייבט זיך לידער אפגעטאקטע, אויסגעפוצטע?

אויך אין לאנד אין אונדזערס שקלאפן-אנטרייבערס טרייבן אן
זיי בייגן איין דעם רוקן מיינעם אן פארדאן
טא פארביטערט פרעג איך: ווו איז דער פארט,
וואס איז דעם ארימאן אן אנלען-ארט?

אויך אין לאנד אין אונדזערס זע איך ראבעוואניע גזילה,
דאס איז דורות-ווייטיק פון לאנג אן.
אין יעדן ווינקל ווערט דער בידנער מענטש דערדריקט
טא ווי קאן איך דעם צארן אין מיר האלטן דערשטיקט?

„דאס ליד פון דעם יידישן קעלנער אבראם“

די נייע פאעמע פון דער דיכטערין חוה ראזענפארב

צו באקומען ביי:

MOSHE OVED, 26 Museum Street, London, W.C.1

— פרייז 5/6 —

ביבליאטעקן באקומען דאס בוך פריי.

9

אליהו בחור *

(400 יאר נאכן גרויסן שפילמאן-דיכטער)

דער 16טער יארהונדערט, וואס איז שוין דער אריבערגאנג צום פאלקס-
בוך און די מוסר-ליטעראטור, שליסט בעצם אפ די תקופה פון דער אלט-
יידישער שפילמאן-דיכטונג, וואס ווערט איצט אלץ מער און מער מגולגל אין
פאפולערע, אפט נוסח'דיקע, פרומע פראזע ביכער. אבער פאר דער שקיעה
פון אט דער הויכאנטוויקלטער פאעטישער שאפונג, אנטפלעקט זיך אונדז
אין דער יידישער ליטעראטור א מייסטער און א פורעמער פון א גרויסן פאר-
נעם אין דער געשטאלט פון אליהו בחור.

דער ברייטער וועלט איז אליהו הלוי (אליהו בחור) דוקא באקאנט אלס
גרויסער געלערנטער, בעל מדקדק און דער מחבר פון א ריי וואגיקע וויסנ-
שאפטלעכע ווערק. אין דער קריסטלעכער וועלט איז ער געווען א שם-דבר
און גערופן האט מען אים עליא לעוויטא. אויסגעוואקסן אין דער תורה-און
פרומקייט-אטמאספערע פון די דרום-דייטשע קהילות (געבוירן אין ניישטאט,
ביי גירענבערג, ארום 1469), איז ער אויסגערייפט צו א וועלט-נאמען אין
דער ווארימער סביבה פון רענעסאנס און הומאניזם אין איטאליע. עס איז
געווען דער פעט-פארזיטער באדן מיט הומאניזם און וועלטלעכקייט, מיט
קריטישער וויסנשאפטלעכקייט און א טיפן דראנג נאך גייסטיקער פרייהייט,
פון וואנען די אויפגערודערטע קולטור-וועלט האט דעמלט געצויגן איר יניקה,
באשיינט פון דער ליכטיקייט און די זאטע פארבן פון דער שפעט-רענעסאנס
אין איטאליע.

עס איז געווען א צייט פון א גרויסן דערוואכן, וואס האט זיך אין איטאליע
שוין געצויגן פאר היפשע עטלעכע הונדערט יאר (זינט דעם בארימטן קוואטרא
טשענטא) און וואס האט געפירט צו א ביינאונג און פארטיפונג פון דער
קלאסישער קולטור פון די אלטע גריכן און רוימער. עס איז געווען א שטורעם-
דיקע, באפרייענדיקע עפאכע, וואס האט גענומען אפטרעיסלען פון זיך די
קייטן פון דער מיטלעלטערלעכער סכאלאסטיק און קירכלעכע איטאריטעטן,
און געעפנט נייע וועגן פאר דער מחשבה און ליטעראטור, פאר דער קונסט
און וויסנשאפט. אויף דעם פרוכפערדיקן באדן פון דער רענעסאנס-קולטור
האט זיך צעבליט א ניי אינטענסיוו לעבן, האבן געשפראצט פרישע, רעוואל-
טירנדיקע כוחות פול מיט יוגנטלעכן אויפברויז און אומגעדולד, וואס האבן
אין זייער באנייגונג-דראנג אויסגעפורעמט דעם נייעם טיפוס רענעסאנס-מענטש
מיט זיין אוניווערסאלער ווייטקייט און שטייגער לעבן.

צוזאמען מיט דעם אויפבלי פון דער קלאסישער קולטור און שפראך, איז
אויך געוואקסן צווישן די געבילדעטע שיכטן דער אינטערעס פאר דער דריי-

* א קצור פון א גרעסערן עסיי.

טער קלאסישער שפראך, דעם לשון פון תנ"ך, העברעאיש. מען האט געמוזט
קענען העברעאיש, ווייל דאס איז געווען דער שליסל צום תנ"ך, וואס איז
דאך געווען דער יסוד פון דער רעפארמאציע און פאר די פארשידענע בא-
נייגונג-באוועגונגען אין דער קריסטלעכער וועלט. האבן יידן ווידער אמאל
געשפילט א וויכטיקע ראלע אלס פארמיטלער פון דער העברעאישער קולטור
צו דער נישט-יידישער וועלט. זיינען זיי געווארן די רביס פון די קריסטלעכע
הומאניסטן, וואס האבן מיט גרויס התמדה נישט נאר געלערנט תנ"ך, נאר
אויך שטודירט דעם זחר און קבלה. העברעאיש איז געווארן א וויכטיקער
באשטאנד פון דער הומאניסטישער בילדונג פון יענער צייט.

דער פראצעס פון גייסטיקער באנייגונג און באפרייגונג, וואס האט אויס-
געשטראלט פון הומאניזם, האט אויך געהאט א שטארקן איינפלוס אויף דעם
גייסטיקן האבטוס פון יידישן ישוב אין איטאליע. די אידייע פון הומא-
ניזם און דערמיט פון בילדונג און פון פרייער פארשונג האט צווישן די
איטאליענישע יידן ארויסגערופן א גרויסן אינטערעס און א סך וויסן כאגיריקע
האבן זיך גענומען לערנען און פארשן. פונקט ווי אין דער בלי-צייט פון דער
אראביש-יידישער רענעסאנס, האט אויך איצט אויפגעלעבט די שפראך-פאר-
שונג, דער סטודיום פון מעדיצין און פון א ריי אנדערע וויסנשאפטן. יידן
האבן זיך באזונדערס אויסגעצייכענט אויפן געביט פון דיכטונג, האבן פאר-
נומען א הויכן, אנגעזעענעם פלאץ צווישן די פארשער פון תנ"ך און פון דער
העברעאישער שפראך.

אויף דעם פריש-צעאקערטן באדן האבן די פעיקייטן פון אליהו בחורן
צוערשט געפונען זייער תקון. קומענדיק פון דייטשלאנד, סוף דעם 15טן יאר-
הונדערט, ווערט ער גיך אריינגעצויגן אין דעם שטראם פון הומאניסטישער
בילדונג און פארשונג. פון אנהייב באזעצט ער זיך אין ווענעדיק, דערנאך
אין פאדוא, וואס איז דעמאלט געווען א מקום תורה פאר קריסטן, א צענטער
פון העברעאישער שפראך-פארשונג.

מן הסתם איז געווען פרנסה און רדיפות אויף יידן די סיבה, וואס האט
דעם יינגן יידישן מלמד און געלערנטן געטריבן פון דייטשלאנד קיין איטאליע.
מ'האט זיך געקענט דארט לייכטער איינארדענען, בעיקר צווישן די אשכנזישע
יידן, וואס האבן גערעדט דעם זעלביקן לשון אשכנז (יידיש), ווי די יידן פון
דרום-דייטשלאנד. אליהו בחור זאגט וועגן זיך דעמאלט, אז ער איז אי א
פאעט און אי א מלמד, וואס קנעלט מיט קינדער און אי א גראמאטיקער,
משמעות, אז ער האט געהאט א ריי פראפעסיעס, א דערשיינונג, וואס איז אין
דער עפאכע פון הומאניזם און דעם "לואמא אוניווערסאלע" (דעם אוניווערסאלן
מענטש) געווען נישט קיין זעלטנקייט.

צו דער צייט, ווייזט זיך אויס, האט אליהו געשאפן זיינע ווערק אין יידיש
(פון וועלכע א געוויסע צאל איז אונדז באקאנט און פון וואס עס וועט נאך
אויסקומען שפעטער צו רעדן) און פלעגט מיט זיי אויפטרעטן פאר אן עולם
אלס זינגער און פירליינער לויטן שטייגער פון די דעמאלטיקע שפילמאן-לייט.

יענע העלדן-לידער און עפאסן אין גראמען, וואס דער יידישער שפילמאן האט פארפאסט, פלעגט ער רעציטירן (זאגן אדער זינגן, ווי מען האט דאס אנ- גערופן) ביי פארשיידענע געלעגנהייטן, ווען אן עולם, פרויען, מענער און יינגווארג, האט זיך פארזאמעלט צו „טרייבן קורצווייל“, זיך איינצוהערן צו די ווונדערלעכע מעשות און העלדן-טאטן פון אמאליקע, ווייטע צייטן. דער זינ- גער האט אי פאר זיינע פרעמדע, איבערארבעטע און אי פאר זיינע יידישע שטאפן אויסגעבארגט די אויסערלעכע פאעטישע פורעם פון דייטשן עפאס, דעם סטראפן-געבוי, די מעטריק, ריטמיק און אפילו דעם גראם-שליסל.

גיד ווערט אבער אליהו בחור באקאנט אלס לערער און וויסנשאפטמאן. אין יאר 1504 גיט ער ארויס זיין ערשטע וויסנשאפטלעכע ארבעט, וואס איז א פירוש און אן אויסבעסערונג צו דער גראמאטיק ספר המהלך פון משה קמחי. באלד איז אויך געקומען א שניי צום בעסערן אין זיין לעבן. אין דער וויסנשאפטלעכער וועלט האט מען אנגעהויבן צו ווערן אויף אים אויפמערק- זאם. בשעת ער איז אין יאר 1514 אריבערגעפארן קיין רוים, איז ער געווארן לערער פון א הויכן גייסטלעכן, דעם שפעטערדיקן קארדינאל עדזשידיא דא וויטערבא. פאר דער צייט פון זיין וווינען אין רוים האט ער עדינא געזיכערט אליהו א זארגלאזע עקזיסטענץ און דערמוטיקט אים זיך צו פארטיפן אין זיינע פארשונגען און בעת מעשה לערנען די קלאסישע שפראכן. דעמאלט איז אויך אנטשטאנען זיין בארימטע העברעאישע גראמאטיק „ספר הבחור“, וואס איז ארויס אין רוים 1518. אין זעלביקן יאר האט ער ארויסגעגעבן א ריי אנדערע גראמאטיקאלע ווערק, צו. אנד. דאס „ספר ההרכבה“ און זיין „פרקי אליהו“, שפעטער האט ער פארעפנטלעכט זיין „מסורת המסורה“, וואס האט ממש אויפגערועדערט די וויסנשאפטלעכע וועלט מיט זיין רעוואלוציאנערע טעאריע וועגן דעם סיסטעם פון דער העברעאישער וואקאלאזאציע פון תנכישן טעקסט.

אין יאר 1527 ווערט רוים באזעצט פון די ארמיינען פון קארל 5טן, וואס צעראבעווען די שטאט און אליהו בחור פארלירט זיין מנוחה און זיין ביסל האב און גוטס. ער האט ווידער אמאל גענומען דעם וואנדערשטעקן אין האנד אריין און מיר באגעגענען אים אט ווידער אין ווענעדיק, אט אין דייטשלאנד, בעיקר אין איסני, ווו ער האט געדרוקט און צוזאמענגעארבעט מיט זיין קריסט- לעכן פריינד, דעם הומאניסט און טעאלאג פאולוס פאגיוס. קעניג פראנץ דער ערשטער פון פראנקרייך האט אים אויך פאר דער צייט פארבעטן אלס פרא- פעסאר פון העברעאיש קיין פאריז. אבער נישט געקוקט אויף די שווערע באדינגונגען אין וועלכע אליהו בחור האט געלעבט, האט ער זיך אפגעזאגט אנצונעמען די שטעל. ווי וואלט זיך א ייד ווי ער, וואס איז אין תוך געווען א ערלעכער, פשוטער פאלקסמענטש, געפילט אין א שטאט און א לאנד, פון וואנען מ'האט געהאט מיט איבער הונדערט יאר צוריק ארויסגעטריבן אלע יידן? אבער נישט געקוקט אויף זיין געוונד זיין וואקסט זיין רום. ער שטייט

אין א נאענטן קאנטאקט מיט די גדולים פון זיין צייט, וואס ווענדן זיך צו אים מיט אנפראגעס אויפן געביט פון וויסנשאפט און העברעאישע שפראך- פארשונג. צווישן זיינע פריינד טרעפן מיר אויך דעם בארימטן דייטשן הומא- ניסט סעבאסטיאן מינסטער, וואס האט איבערזעצט די מערסטע ווערק פון אליהו בחור אויף לאטיין.

עס איז געווען א שווער, א יגון-וואנחה'דיק, אבער אויך א זאט און דער- פילט לעבן, וואס האט זיך פארענדיקט אין ווענעדיק אין יאר 1549, נאכדעם ווי אליהו בחור איז געהאט צוריקגעקומען צו זיין פאמיליע פון דייטשלאנד. ער האט דערגרייכט א הויכע עלטער און זיין נאמען האט אנגעשפארט ווייט און ברייט.

* * * * *

די יידישע שפילמאן-דיכטונג איז געבליבן אנאנים, הגם זי איז נישט געווען קיין אנאנימע פאלקסשאפונג, איז פונדעסטוועגן קיינער פון אירע גרוי- סע זינגער און דיכטער פון דער עלטערער צייט נישט געווארן באקאנט. דער לעצטער אבער פון די גרויסע פאלקסזינגער, אליהו בחור, איז אונדז יא בא- קאנט און וועגן זיין לעבן זיינען אונדז גראד באוואוסט א סך פאקטן. פאר אונז, וואס טרעטן צו צו דער פארברייכער, פילזייטיקער פערזענלעכקייט פון אליהו בחור'ן פון קוק-ווינקל פון דער יידישער ליטעראטור-פארשונג, איז ער נישט נאר דער גרויסער בעל-מדקדק, דער פארשער און הומאניסט, נאר קודם כל א דיכטער פון פארמאט, א פאלקסזינגער מיט אן עכטער קולטור, וואס פארנעמט מיט זיינע שפילמאנישע מייסטער-ווערק דעם אויבנאן אין דער אלט-יידישער ליטעראטור. ער איז אויך דער פיאנער און שאפער פון א נייער ליטערארישער, דער אזוי גערופענער איטאליענישער שולע. ער האט דער ערשטער אריבערגעפלאנצט אויף דעם באדן פון דער יידישער דיכטונג (א סך פריער ווי אין דער דייטשער ליטעראטור) די איטאליענישע סטראפע פון דער „אטאווא רימא“, דער ריים אין אכט-געזעץ, ווי מיר רופן דאס אן אין יידיש. יעדע סטראפע באשטייט פון אכט שורות, געגראמט לויטן שליסל פון אב אב אבגג, ד.ה. די ערשטע, דריטע און פינפטע שורה האבן איין גראם, בעת די צווייטע, פערטע און זעקסטע שורה האבן אן אנדערן גראם. די צוויי סוף-שורות האבן ווידער אן אנדערן גראם. עס איז א סטראפע, וואס איז גע- ווארן באנוצט מיט גרויס ווירטואליטעט פון די איטאליענישע פאעטן, ווי אן אריאסטא און טאססא, וואס פארלאנגט א סך פאעטישע דיסציפלין און איינ- געהאלטנקייט, אבער אין דער האנד פון א מייסטער פליסט זי מיט קראפט און דראמאטישקייט, פול מיט דינאמיק און באוועגונג. די דאזיקע קאמפלי- צירטע פערזן-פארם אין דעם ווייניק אנטוויקלטן, פארם-ארימען יידיש פון זיין צייט, האט אליהו בחור באהערשט מיט גרויסע פערפעקציע און זיך מיט איר באדינט גראציעז און שפילעוודיק. האט ער דאך זיין בבא ראמאן געגאסן אין 650 און זיין „פאריז און ווענע“ אפילו גאר אין 800 סטאנסן, שוין גאר- נישט קיין קליינע לייסטונג פאר א יידישן פאעט פון 16טן יארהונדערט!

נעבן זיינע צוויי פאסקווילן „המבדיל“, וואס טראגט א פערזענלעך-פאלע-
מישן כאראקטער, און דאס ליד אויף דער שריפה פון ווענעדיק, (פון ביידע
דערוויסן מיר זיך וועגן די מוראדיקע לעבנסבאדינגונגן אין וועלכע אליהו
האט זיך געפונען איידער ער איז אנגעקומען קיין רוים), איז אליהו בחור אלס
יידישער שפילמאן באקאנט דורך זיינע צוויי הויפט-ווערק: „בבא-בוך“ און
„פאריז און וויענע“. ביידע ביכער האט ער אנגעשריבן אין דער ערשטער
תקופה פון זיין ליטערארישער טעטיקייט, ד.ה. ביז'ן יאר 1514, איידער ער
האט זיך באקענט מיט זיין מעצענאט און שפעטערדיקן פריינד, דעם קארדי-
נאל עדושידיא. אמת ביידע ווערק זיינען באארבייטונגן פון אן איטאליענישער
ווערסיע פון די צוויי פאפולערע ריטער-ראמאנען, אבער אין ביידע האט
אליהו בחור ארויסגעוויזן א שטארקן קינסטלערישן טאלאנט מיט א גרויסער
מאס ליטערארישער פרייהייט און זעלבסטשטענדיקייט לגבי דעם פרעמדן
סוזשעט. ער האט דעם טעקסט נישט נאך סתם געקירצט, נאר אים איבערגע-
דיכטעט, אים אריינגעגאסן אין א נייער פורעם און געמאכט דערפון א גאנצע
כלי, מיט אן אייגענעם נוסח און א יידישלעכן קאלאריט, צוגעבנדיק דעם
גאנצן א סך פאלקסטימלעכן חן און געמיט.

אין די איבערדיכטונגען אנטפלעקט זיך אליהו בחור פאר אונדז מיט זיין
גאנצער קענערישקייט, אלס מייסטער פון ווארט, מיט א רייכער הויכער טעכ-
ניק פון פערז און א פולקלאנגיקער ריטמיק. עס איז דא אין זיי א סך קינסט-
לערישע רייפיקייט, שפאנונג, דראמאטישקייט און לעבעדיקע דערציילעריש-
קייט. אין דעם ספור המעשה ווערן אויך פארוועבט מער טאג-טעגלעכע, מער
רעאליסטישע און אקטועלע דעטאלן. פעלט אויך אין זיי נישט דער פערזענ-
לעכער מאמענט, זיינען אליהו בחור'ס שאפונגען אדורכגעפלאכטן מיט פער-
זענלעכע באטראכטונגען, לעבנס פיקחות און אינטערמעצאס. אפט רעדט ער
צו אונדז מיט א לייכטן שמייכל אויף די ליפן. אמאל איז עס דער חזק פון
דעם שפילמאן-ליץ און ווידער אמאל איז עס דער אפגעקלערטער לייכטער
שפאס פון סקעפטיקער, אן אפגלאנץ פון דעם איראנישן שמייכל פון דעם רע-
נעסאנס-מענטש.

* * * * *

דאס „בבא-בוך“ איז א פאלקסטימלעך פארוויילונג בוך. עס דערציילט
אונדז די פארפלאנטערטע ליבע-געשיכטע פון דעם יינגן ריטער-העלד בבא
צו דער שיינער דרוויינה. עס האבן זיך אויפגעהיטן א ריי ווערסיעס פון דעם
דאזיקן פאפולערן ריטער-ראמאן פון קריסטלעכן מיטלעלטער. דער מקור פון
יידישן בבא-ראמאן איז אן איטאליעניש-טאסקאנישע ווערסיע אין סטאנסן
פון דעם ריטער „בואווא ד'אנטאנא“. אליהו בחור זאגט עדות, אז ער האט
באנוצט א „וועלשן“ (איטאליענישן) אריגינאל פאר זיין באארבעטונג. די
פאעמע איז אנשטאנען אין יאר 1507.

דאס „בבא-בוך“ איז צום ערשטן מאל ארויס אין דרוק אין איסני אין
1541, בעת אליהו בחור איז געווען באשעפטיקט אין דער דרוקעריי פון זיין

פריינד פאולוס פאגיוס. אין א שפעטערדיקער תקופה איז דאס בוך געווען
זייער פאפולער און באליבט ביים יידישן ליינער עולם, אזוי אז מען האט
עס כסדר איבערגעדרוקט. אין 18טן יארהונדערט אונטער פארענדערטע קול-
טורעלע און סאציאלע באדינגונגען אויפן באדן פון מזרח-אייראפע, האט דאס
ווערק אדורכגעמאכט א ווייטערדיקן גלגול. עס איז אראפ א שטאפל טיפער
און אויסטוענדיק דעם יו"ט'דיקן סטאנסן-לבוש, געווארן א פאלקסבוך אין
פראנץ און ארויס אונטערן נאמען „בבא מעשה“, וואס איז געווארן איבער-
געדרוקט אומצאליקע מאל. די פאפולערקייט פון דעם דאזיקן פאנטאסטישן
בוך האט דערפירט צו דעם באקאנטן פלאנטער, אז דער אויסדרוק „בבא
מעשה“ איז געווארן א שם דבר, א סימבאל פאר יעדער ווילדער, אויסגע-
טראכטער געשיכטע, וואס די באבע דערציילט. דאס „בבא-בוך“ (אדער אין
זיין לעצטער פארם: בבא מעשה) איז געווארן און ווערט נאך עד היום פאר-
טוישט ביים פאלק מיטן באקאנטן מעשה-בוך.

דאס „בבא-בוך“ איז געווארן דער פאפולערסטער ראמאן אויף דער
יידישער גאס, א פאלקסבוך אין בעסטן זין פון ווארט, מיט אלע חסרונות
און מעלות. די סיבה דערפון איז נישט נאר דער באהאנדעלטער שטאף, די
פארכאפענדיקע עפיזאדן, וואס האבן גערייצט, געצויגן, אינטריגירט און פאר-
כשופט דעם הערער. דער אויסערגעוויינלעכער דערפאלג פון דער פאעמע
איז קודם כל געלעגן אין איר פולבלוטיקייט, אין דעם פרישן, לעבעדיקן
פאלקסטימלעכן סטיל מיט וועלכן דער עניוודיקער, פשוטער און הארציקער
פאלקסזינגער אליהו בחור האט זיך באנוצט. אויף דעם זאגן עדות זיינע אומ-
צאליקע פאלקסטימלעכע ווענדונגען, זיינע פארגלייכן און בילדער, זיינע
ווערטלעך און משלים, געקניפט און געבונדן מיט א שטיפערישער פארשייט-
קייט, מיט חזק און ליצינישער גרימאסע, וואס שפארט אפט אן אין ווילגאר-
טעט, אזוי האט עס פארלאנגט די סביבה, אזוי האט געוואלט דער צייטגייסט.
דער ערנסט ווערט פארביטן דורך דעם שפאס, דאס פאעטיש-געהויבענע דורך
דעם לייכטן טאן און גראטעסק.

דאס צווייטע גרויסע ווערק אין סטאנסן פון אליהו בחור, דאס קינסט-
לעריש צייטיקערע איז דער ראמאן „פאריז און וויענע“ מיט זיין אלטפרענ-
קיש-ריטערלעכן הינטערגרונט און פרעמדן וועלט-באנעם, וואס אליהו בחור
האט געגעבן אן אייגענע נאטע מיט א יידישן נוסח. דער ראמאן באהאנדעלט
די ליבע פון דעם ריטער-וואסאל פאריז צו דער שיינער וויענע, דער טאכטער
פון זיין קיניג. דער שטאלצער מלך און סווערען וויל אבער פון דעם שידוך
נישט הערן, ווייל דער חתן, דער ריטער פאריז איז נישט זיינס גלייכן. עס
איז דער באקאנטער יחוס-מאטיוו מיט וואס די וועלט-ליטעראטור איז אזוי
רייך און אויף וואס עס איז למשל געבויט אן אנדערע יידישע נאוועלע, די
מעשה פון בריעה חמרה. פאריז מוז אנטלויפן און וואלגערט זיך ארום א סך
יארן, אדורכמאכנדיק שווערע נסיונות און ביטערע ליידן ביז ער קען זיך
צום סוף פארייניקן מיט זיין באשערטער. האבן מיר דא פאר זיך דעם בא-

קאנטן, אפט באהאנדלטן הויפט-מאטיוו פון ליבע טריישאפט, וואס איז שטאר-
קער ווי טויט און לידן און איבערקומט אלע מכשולים.

דער ראמאן שטאמט פון דעם פראוואנסאלישן דערציילער-קרייז און איז
געווען זייער פאפולער אין מיטלעלטער. איינע פון די איטאליענישע נוסחאות
האט אליהו בחור באנוצט פאר זיין פאעמע, וואס אנטשטאנען נאכן „בבא-בוך“.
אין „פאריז און וויענע“ האט אליהו בחור דערגרייכט א הויכע מדרגה
פון פארם און טעכניק. דער ראמאן אין דער איטאליענישער אקטאווע איז א
קונסטווערק, וואס טראגט אויף זיך דעם חותם פון א שטארקער דיכטערישער
אינדיווידואליטעט. אליהו בחור באהאנדלט נישט סקלאוויש דעם מיטלעל-
טערלעכן שטאף, נאר ער באעהרשט אים, ער איז זיין מייסטער. מיר פילן אויף
טריט און שריט די זיכערע האנד פון דיכטער, וואס פלאנט זיין ווערק, וואס
קירצט, שלייפט און גיסט זיין תוכן אין פעסטע פורעמס. אין פארגלייך מיטן
„בבא-בוך“ איז זיין „פאריז און וויענע“ רעאליסטישער, ערדישער, די גע-
שטאלטן נאענטער און היימישער. זיינע כאראקטערן זיינען פולבלוטיק, די
דיאלאגן פול מיט דינאמיק און די האנדלונגען געצייכנט אין בולטע פארמען.
סיי זיין „בבא-בוך“ און סיי זיין „פאריז און וויענע“ ענדיקט אליהו בחור
מיט דעם סקארבאווען פרומען וווּנש, אז גאט זאל גיך שיקן משיחן אויסצו-
לייזן די יידן. עס איז דער אנגענומענער שפילמאן-שאַלאן, וואס איז שפעטער
געווארן אריבערגעפלאנצט אין דער מעשה און מוסר-ליטעראטור.

אליהו בחור, דער דיכטער און פאלקסזינגער, דער מענטש פון גרויסן
טאלאנט, פילזיטיק, פאלקסטימלעך און ערלעך ביז צו נאיווקייט, איז דער
קולמינאציע-פונקט און באגלייך דער סוף פון א רייכן ליטערארישן עבר,
פון א הויכאנטוויקלטער פאעטישער קולטור אין יידיש, וואס האט זיך געצויגן
היפשע עטלעכע הונדערט יאר. אין אים האט די שפילמאן-תקופה אין יידיש
געפונען דערפילונג, פארענדיקונג און העכסטן אויסדרוק.

אליהו פאלושאק

היינריך היינע

(צו זיין 150-סטן געבוירן טאג דעם 13-טן דעצעמבער)

מיט עטלעכע חדשים צוריק איז אין דייטשלאנד, אין די צענטראל-אירא-
פייאישע לענדער און אפילו אין אמעריקא געפייערט געווארן דעם 200-סטער
געבוירן-טאג פון געטהע. „זיי“ האבן ווירדע ארויסגעשלעפט פון רעקוויזיטן-
קאמער די פארשטויבטע באמבאסטישע פויק מיט די מעשענע טאצן און זי
ארומגערינגעלט מיט אומשולדיקע פאציפטישע טרומייטערס, וואס האבן
ארויסגעשאלט מיט גרויס הארמידער: „זעט, דאס איז אונזער געטהע, דער
גרויסער אייראפייאישער גייסט“ דער אלימפער, וואס וויל באפרייען דעם
אין קייטן געשמידטן פראמעטעאוס. געטהע איז דאס ריכטיקע, דאס אמתע
דייטשלאנד, זאל די וועלט קומען צו אונז, לערנען פון געטהע און זיינע ווערק.
און באמת'דיק איז געטהע עפעס און עמיצער, וואלט ער נישט געהערט

צום דעמאלטיקן פאלק, וואס האט... אונדזער פאלק פארניכטעט.
עס קלינגען נישט די גלאקן פון דער קאטעדראלע אין קעלן אנצוהאגן, אז
מיט 150 יאר צוריק איז געבוירן געווארן דער גרויסער „היינלענדישער
זון“ היינריך היינע, וועלכער צוזאמען מיט געטהע און שילערן איז (געוועזן
אמאל) א לייכטענדער זייל אין דער דייטשער קלאסישער ליטעראטור. געוועזן
ער איז געווען דער ערשטער, אויף וועמען געטהעס ראסיסטישע לאנדסלייט
האבן אנגעהויבן זייער פאגראם, דעם גייסטיקן און פיזישן. אויף „פייערלעכע
שייטערהויפענס האט די נייע קרעמאטארישע אינקוויזיציע אפיציעל פאר-
ברענט היינעס ווערק און אזוי ארום „ארויסגעשטויסן“ אים, אונדזער עלטערן
ברודער האררי פון דער דייטשער ליטעראטור.

און ארויסגעשטויסן זאל זיין ארויסגעשטויסן! אויף אייביק! עס ברויכן
נישט צו קלינגען די גלאקן פונעם קעלנער דאם, און אנזאגן אינעם רהיינישן
דיסעלדארף אין דער פאלקער-שטראסע אין דער אלטשטאט איז געבוירן גע-
ווארן דער לעצטער גרויסער ראמאנטיקער פון דער דייטשער פאעזיע, דער
גרויסער ליריקער און אפלאכער, דער ערשטער גרויסער און אמתער אירא-
פייער, וואס מיר האבן געהאט אויפצווייזן אין יענער צייט.

אין יענע טראגישע יארן פון דער גייסטיקער אינקוויזיציע, ווי שטאלץ
בין איך געווען, אז זיי האבן זיינע ווערק פארברענט! צו וואס ברויכן באר-
בארישע טויטאנען א דיכטער פון פרייען גייסט? זיי ברויכן א הילדעבראנד,
וואס רייט אויף א פערד מיט צוויי האק-מעסערס, די „ראמאנטיק“ פון א באר-
באראסא מיט א רויטער בארד, וואס וועט ווי פון א כשוף-מעשה'לע ארויס
ארויסשפרינגען פונעם „הייליקן“ קיפהויער-בארג און דעראבערן פאר זיי
א וועלט, זיי ברויכן און האבן געהאט א היטלער, א געבעלס, א שטרייכער.

א, ווי שטאלץ בין איך געווען, ווען זיי האבן זיינע ביכער פארברענט!
זינט אונדזער עלטערער ברודער האררי * איז מיט זיין שפרודעליקן גייסט
אויפגעטרעטן אויף דער אייראפייאישער קולטור-בינע, אבער הונדערט יאר,
האבן זיי זיך מיט זיין נאמען געווארפן און בארימט, מיט שמוץ באווארפן און
רענאמירט, ווי עס האט זיי נור געפאסט. זיי האבן אים קיינמאל נישט פאר-
שטאנען, זיי האבן אים קיינמאל נישט ליב געהאט.

די מאמע בעטי, געבוירענע וואן גאלדערן, האט געוואוסט, אז עפעס
גרויסעס וועט ארויסוואקסן פון קליינעם האררי, אבער נישט געוואוסט האט
זי, אז דער שמד וועט אים נישט העלפן, אז אז 80 יאר און מער נאך זיין
טויט וועט מען אים נאכווארפן זיין יידישקייט, און זיינע ביכער וועלן פאר-
ברענט ווערן, ווי שאפונגען פונעם „דעגענערירטן יידישן גייסט“.

שטאלץ בין איך געווען, ווען זיי האבן זיינע ביכער פארברענט, אין דער-
זעלבער שעה איז ער היינע, דער ייד און גרויסער אייראפייער, מיט זיינע
שאפונגען אריין אין אונדזער רשות. ער איז אונדזעריקער, אינגאנצן, און
דער אמתער פארנאמען פון היינע איז געווען האררי.

אונדזערקער מיט זיינע שטארקייטן און שוואכקייטן, מיט זיין ליבע און האס, מיט זיין ווייץ, שפאט, הומאר און בדחנישער שלאג-פארטיקייט.

און איז זיין שאפן נישט אינגאנצן יידיש אדער ווייניק יידיש, ווייסן מיר, אז עס איז מענטשלעך-הויך, און אז זיין איינפלוס האט שטארק בארייכערט אונדזער וועלטלעכע קולטור, אונדזערע מאדערנע נאציאנאלע ליטעראטורן ביז צו דער היינטיקער צייט.

זאלן מיינע שורות זיין אַנאַרעגונג צו עניוּות און שטאלץ זיך צו ווידמען דעם עלטערן ברודער האררי. זיינע שאפונגען זיינען אַנאַפן בוך אַן זיבן זיגלען. זיינע לידער און פערזן — רעפּלעקסן פון זיינע חלומות, וויזיעס און איינגעבונגען, זיינע פילאָזאָפישע און היסטארישע אָפּהאַנדלונגען — שפּראַ צונגען פון א זוכער, קעמפער, וויסער און גרויסן גייסט.

היינע איז נישט דער דיכטער פון נעכטן, נאָר דער בשורה-אַנזאָגער פון א פרייען ליכטיקן מארגען. און איז ער אויך געווען דער אפשפּעטער און קרבן פון דער דאמאלדיקער דייטשער ראמאנטיק, איז ער טראצדעם געווען איר גרעסטער פארטרעטער.

היינט ווייסן מיר, ווי גערעכט ער איז געווען. א נייע שטורמישע צייט איז געשטאנען פאר דער טיר, דאס לעבעדיקע ווארט האט געדארפט אננעמען אַנאַנדערן קלאנג, אַנאַנדערע פארם, ווי מיר ווייסן עס פון דער שטורם-און דראנג-צייט פון די 70-ער און 80-ער יאָרן.

„נייע צייטן — נייע פייגל, נייע פייגל — נייע לידער“.

לאמיר לגיין זיינע ביכער אויפן טיש, די ביכער פון אונדזער עלטערן ברודער האררי, וואס זיינען געווען די ערשטע קרבנות אינעם גרויסן אינק-וויזיטארישן פאגראם פון מאדערנע ציוויליזירטע בארבארן. לאמיר מיטזינגען זיינע לידער פון דער „פרינצעסין שבת“ און „יהודה הלוי“ און דעם „נייעם ליד, דעם בעסערן ליד“.

„אַ, פריינט, איך וועל אייך דיכטן,

מיר ווילן דא אויף אונדזער ערד

דעם גן-עדן התחתון אויפריכטן.

מיר ווילן דא אין אונדזער וועלט

נישט הונגערן און נישט דאַרבן.

פאַרשלינגען זאל נישט דער פולער בויך,

וואָס ס'האַבן אַרעמע הענט דערוואַרבן.

עס וואָסט ביי אונדז דא ברויט גענוג

פאַר אַלע מענטשן-קינדער.

אויך רויזן און מירטן, שיינקייט או דופט

און זיסע אַרבעסן נישט מינדער.

אַ ניי ליד, אַ בעסער ליד מיט קלאַנגען פון פידעלן און פלייטן...“

זאל קלינגען דאס נייע ליד פון אונדזער עלטערן ברודער האררי, דעם משורר היינריך היינע.

לעא קעניג

דריי אפאלאגיאס

1. פרעמד שפראַכיקע אפאלאגעטיק

ס'איז דאָ אַ גרויסער פסיכאלאגישער אמת אינם פראנצויזישן גלייך-וואָרט „ווער עס פארענטפערט זיך דער באשולדיקט זיך“: אפילו די גלענ-צענדסטע און איבערצייגנדסטע אפאלאגיא לאָזט איבער אַ חשד אז עפעס בא-האלט דער אפאלאגיסט אַניט וואָלט ער ניט אַזוי אייפערק פאַרענטפערט און פאַרטיידיקט זיין כלל אַדער זיין טעזע.

די חסרונות פון יעדער אפאלאגעטיקער זיינען, קען מען זאָגן, דוקא זיי-נע מעלות: פארענטפערנדיק די „זינד“ פונם „באשולדיקטן“ (פון וועלכע זיי-נע לעזער, דערוויסן זיך אַפטמאָל דאָס ערשטע מאָל פון זיין אפאלאגיע...) איז ער ווילנדיק ניט ווילנדיק מגום די גרויסע מעלות פונם באשולדיקטן. און דאָס לעצטע לאָזט אויך איבער אַ חשד אפילו ביי די וואָס זיינען „איבער-צייגט“ געוואָרן.

דערפאר איז אפילו די גלענצענדסטע אפאלאגיע נאָר צייטווייליק, מאַמענט-טאַל דערפאַלגרייך; אינם לאנגן לויף איז זי אַבער ניט קאָנסטרוקטיוו און זעלבסט-צושטערנד. אַבער ניט צוליב די פסיכאלאגישע טעמים אַליין איז אפאלאגעטיק איצט שטארק דיסקרעדעטירט. ביי אונז און בכלל, ניט קוקנדיק אויף די פארשידענע רעאקציעס הערשט נאָך אַלץ (ווען אפילו נאָר מעטאָדיש) דער וויסנשאפטליכער צוגאנג צו סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע פראגן. און וויסנ-שאפט באשולדיקט ניט און פארטיידיקט ניט נאָר באווייזט און קאנסטאנטירט די „מעלות“ און „חסרונות“ וואָס זיינען אַ פועל יוצא פון געוויסע היסטאָרי-שע און געגנווארטיקע באדינגונגען און אומגיבונגען.

דער וויסנשאפטליכער היסטאָריקער אַדער סאַציאַלאָג איז ניט קיין שופט און אוודאי ניט קיין קטיגור אַדער סניגור; ער וויסט, ד.ה. ער דאַרף וויסן, אז פונקט ווי ס'איז „אין איש שלא יחטא“ איז ניטאָ קיין פאַלק וואָס האָט ניט געזינדיקט, און אז אין די זינד-אמת'ע און געדאכטע — פון איין פאַלק זיינען זינדיק אלע אנדערע פעלקער... (אפילו אינם בארבאריש גער-מאנישן נאַציזם זיינען שולדיק אלע אַנדערע פעלקער, וועלכע האָבן אים גע-האַדעוועט און געכאַליעט, און זיינען, אגב, שוין גרייט ווידער צו טון). פאר וועמען זשע קען מען זיך פארענטפערן? פאר וואָס פאַר אַ פאַלק? פאר וואָס פאַר אַ סאַציאַלן שיכט?

דער אפאלאגעטיק זעט פאר זיך שופטים פאר וועלכע ער פארטיידיקט זיין כלל צי זיין פאַלק; רייכערע און קולטורעלע יאַקבי פעלקער-שופטים זעט ער, וועלכע זיינען אפשר זינדיקער, ווי דער באשולדיקטער און קריטיקירטער כלל; דער וויסנשאפטליכער היסטאָריקער און סאַציאַלאָג (ווי אויך דער אמת'ער קינסטלער און דיכטער) זעט אין העכערן שופט: די אַביעקטיווע, נאַטירליכע און היסטאָרישע אנטוויקלונגען פון יעדן כלל.

דער דערפאר אליין קען מען שוין זאגן אז דער וויסנשאפטליכער סאציאל-
לאג איז עטישער אפילו פון א אפאלאגיסט וואס רעדט אינם נאמען פון א
העכערער אבסטראקטער עטיק. דער ראציאנאלער וויסנשאפטליכער סאציאל-
לאג אפאלאגירט קיינעם ניט און חנפהט זיך ניט צו העכערע און רייכערע
פעלקער: פאר אים זיינען כולו זכאי אדער כולו חייב.

יעדע אפאלאגיע לשם אפאלאגיא איז פאלש און פרוכטלאז.
די איינציקע אפאלאגיא וואס איז פרוכטבאר, ווייל זי פירט צו עוואלוציע,
רעפארמע און רעקאנסטרוקציע איז די וואס איז א פועל יוצא פון וויסן, פאר-
שטיין און דערקענטניש און איז ניט אפאלאגעטיש.
אבער אויך אפאלאגעטיקס זיינען דא פארשידענע און פון פארשידענע
ווערט און ווערטלאזיקייט.

ס'איז דא א אפאלאגעטיק א באוואוסטזיניקע: ווען איינער א געוויילטער
צי ניט געוויילטער פארשטייער פון א פאלק דערפילט אז ער מוז ארויסקומען
מיט זיין ווארט אין פארטיידיקונג פון זיין אדער אן אנדער פאלק. מיר מעגן
איבערשאצן אדער אונטערשאצן אט די "שטימן פון געוויסן" (צי ס'איז פון א
זאלא, א טאלסטא, א בערנארד לאזאר אדער א נאדווי). אבער בשעתם האבן
זיי געהאט זייער גרויסע ווערט און ווירקונג לטובה.

אט די באוואוסטזיניקע גרויסע אפאלאגיסטן פון די אלטע און מאדערנע
צייטן האבן געהאט א גרויסע פאזיטיווע ווערט, שוין אויך דערפאר ווייל זיי
האבן ארויסגעוויזן די פיינערע פאטענצן פונם מענטשן אלס אזעלכע, הגם אין
לאנגן לויף האבן זיי ניט געהאלפן, ניט געענדערט די לאגע פון די וואס זיי
האבן פארטיידיקט. צו די גרויסע היסטארישע אפאלאגיסטן זיינען ארויסגע-
טראטן מיט זייערע אפאלאגיאס אין פרעמדע צי אייגענע שפראכן, נאר עט-
וואס סטיכישעס, א מוז איז געווען אין זייערע ארויסטרעטונגן און שוין אין
דעם אליין איז זייער גרויסע בארעכטיקונג.

דורכאויס נעגאטיוו אבער, איז די ניט באוואוסטזיניקע, ניט ווילנדיקע
אפאלאגעטיק, וואס קומט מען שרייבט פונם אייגענעם לעבן, פון אייגענע נא-
ציאנאלע פראגן אין פרעמדע שפראכן. און פון אט דעם אפאלאגעטיק האבן
מיר יידן אממיינסטן געליטן אין די מאדערנע צייטן ווען אונדזער שפראך
אסימילאציע האט זיך אזוי פארשטארקט, און אזוי פיל יידן-שרייבער האבן
זיך פארמערט אין אלע שפראכן און ליטעראטורן.

אט די ניט-ווילנדיקע פרעמד-שפראכיק אפאלאגעטיק איז נעגאטיוו און
שעדליך ניט נאר צוליב זייער אינהאלט, נאר פאר די שרייבער און זייערע
פייאיקייטן, וועלכע ווערן צוליב זייער ניט-ווילנדיקער אפאלאגעטיק פארקריי-
פעלט און געמינערט:

לכתחילה קומט דער פרעמד שפראכיקער יידישער שרייבער אן קיין שום
אפאלאגעטישע טענדענצן צו זיינע טעמעס און מאטיוון: ער איז א שרייבער
און זייער אפט מיט אמת'ע פעאיקייטן: ער וויל באשרייבן צי ארומרעדן די

מאטיוון וואס ער קאן אמבעסטן, נאר אזוי ווי ער שרייבט אין א פרעמדער
שפראך און אויך פאר פרעמדע ניט-יידישע לעזער, כאפט ער זיך פלוצלינג אז
ער הויבט אן צופוצן זיינע העלדן און מאטיוון: אז ער פארווייכט און פארטו-
שירט זייערע שאטנדיקע זייטן און כאראקטעריסטיקס, און מאכט נאך העלער
און בולטער זייערע מעלות. אז דאס איז קינסטלעריש און סאציאלאגיש
פאלש איז זעלבסטפארשטענדליך. אבער ס'איז שוין אזוי די טבע פון מענטשן
פאר פרעמדע, אדער אפילו פאר זייטיקע פריינד צופוצן זיך, "ניט אויסזאגן
פון חדר". און אט דער נאטירליכער נסיון איז אוודאי און אוודאי נאך
שטארקער, ווען זיינע העלדן און מאטיוון האבן א סך פרעמדע קריטיקער און
שונאים. מיטן סך הכל אז די ווערן פון די פרעמדשפראכיקע שרייבער א סך
וואסערדיקער אדער אויליקער און האבן דעם פארקערטן עפעקט אויף די ניט-
יידישע לעזער, וועלכער הויבט אן חושד זיין אז עפעס צופיל שיינע מענטשן
שילדערן זיי (און אין לעבן בכלל זיינען גאר ניטא אזוי פיל שיינע פארשוויגען).
און צווייטנס, ווערן אין דעם פראצעס פון ניט ווילנדיקער אפאלאגעטיק פאר-
דארבן די פייאיקייטן פונם שרייבער-נאוועליסט און פובליציסט.

ער הויבט זיך אן צוגעוויינען פעלשעוון נאטור און לעבן פונקט ווי די
מאדישע פארטרעטיסטן וועלכע האלטן אין איין שענער מאכן זייערע מאדעלן.
ביז ער כאפט זיך אליין, אויב ער איז קינסטלער גענוג, און ער הערט אויף
שרייבן פונם יידישן לעבן ווייל ער וויל ניט זיין אפאלאגעטיש-פאלש, און ער
הויבט אן שרייבן פונם ניט-יידישן לעבן, וואס ער קאן ווייניקער; און ער
שרייבט די אנעמישע, פאספארטלאזע, אדער רופט זיי "קאסמאפאליטישע"
נאוועלן און עסייען, וועלכע זיינען פיל נידריקער פון זייערע פייאיקייטן און
קולטור.

מען וואלט געקענט ברענגן צענדליקער ביישפילן פון גלענצנדע פרעמד-
שפראכיקע יידישער שרייבער אין ענגליש, דייטש, פראנצויזיש, רוסיש,
א.א.וו. וועלכע האבן אנגעהויבן מיט יידישע מאטיוון און געענדיקט מיט קאס-
מאפאליטישע, אנעמישע, בלוט-ארימע נאוועלן און עסייען. און צענדליקער
אפאלאגעטישע יידישע נאוועליסטן און פובליציסטן, וועלכע האבן געהאלטן
אין איין פוצן און שיערן דאס יידישע לעבן, דעם יידישן מענטש, וועלכע
האבן צוליב זייער ניט ווילנדיקער אפאלאגעטיק קיין קינסטלערישע ווערק ניט
געשאפן, און שוין דערפאר אליין דעם יידישן פאלק קיין שום נוצן געבראכט
מיט זייערע זיסע, שמן זיתדיקע ווערק.

מיטן גלענצנדן אויסגאם פון זשאן ריטשארד בלאד'ס פראכטצולער פראג-
צויזישער יידישער מאדערנער נאוועלע אין א פרעמדער שפראך.

ס'איז נאטירליך דער פרעמד-שפראכיקער שרייבער זאל ווערן אפאלא-
געטיש. ס'איז מענטשליך פאר פרעמדע צופוצן זיך אביסל כאטש. און א
סך מאל ווונדער איך זיך צי די וועלט ליטעראטור וואלט געהאט אזעלכע און
ענליכע מייסטער ווערק ווי די קארמאזאפס און סארטיופס ווען זייערע פאר-
פאסער שרייבן אין פרעמדע שפראכן.

די הויפט ווערט פון א נאציאנאלער, פאלקס שפראך איז די אינטימיטעט און היימישקייט וואס מען פילט אין איר; אין דער שפראך, ווי אין א פאמיליע-קרייז, מעג איינער דעם צווייטן מוסרן, זאגן דעם אמת ווי מען זעט אים; פאר אייגענער און אין דער אייגענער שפראך מעג מען אויסזאגן פון חדר — און אזוי ארום זיינען געשאפן געווארן די גרויסע נאציאנאלע ווערק וועלכע זיינען געווארן אוניווערסאל צוליב דער אינטימיטעט, צוליב דעם אמת זאגן און ווייזן, וואס איז מעגלעך און נאטירליך געווען אין די אייגענע נאציאנאלע שפראכן.

דער סלאווינא-פיל דאסטאיעווסקי וואלט א סמערדיאקאוויט געשאפן ווען ער שרייבט אין פראנצויזיש; דיקענס וואלט דיקענס ניט געווען ווען ער שרייבט פונם ענגלישן לעבן אין א פרעמדער שפראך און אונדזערע שרייבער? — מענדעלע וואלט אפשר געווען א לעוואגרא אדער א בן עמי; שלום עליכם א זאגווייל...

און ביאליק וואלט אוודאי זיין „בעיר ההרגה“ און זיין „מתי מדבר“ ניט געשריבן אין רוסיש... עס קאן זיין אז אפילו א היינע וואלט געענדיקט זיין „רבי פון באכראך“ ווען ער שרייבט ניט אין דייטש.

(המשך קומט)

ימיאל עובר

מצרים

נילוס, דער הייליקער וואונדער-טייך, שנייט דורך דעם גאנצן מצרים-רייך, פליסט פארביי פעלדער פון קארן, און באזאלט פעלזן פארט ווי גאטס צארן.

די קראקאדילן פון די היילן קוקן, און דער איביס, דער זומפ-פויגל זעהט, ווי צו לעשן דעם דורשט פון פארצוקן צום נילוס פיה און רינד געהט.

מידע פארביי רייזענדע זען, דורך דער קלארער ליכט, ווי די פארצווייפלעטע, פארקנעכטע יידן הייבן שיכט נאך שיכט, שיכט נאך שיכט, פון די מאיעסטעטישע פיראמידן, און ווי די פיראמידן שטאלצע שטומען, א גאט! וועט משה קיינמאל ניט קומען?

מארקס קאהען

די סיבירער קאזאקן אין לאנדאן

(א קאפיטל פון א ביאגראפיע)

מיט פינף צענדליק יאר צוריק טרעפענדיק אין לאנדאן, מיין חבר, דער ציילט ער מיר ווי אזוי ער איז געווארן א סיבירער קאזאק. און אט איז עס ווארט ביי ווארט, פון זיין הייליקן מויל.

— געדענקסט דאך — זאגט ער — ווי פארצווייפלט איך בין געווען, פארלירנדיק ביילקען, אז איך האב מער נישט געוואלט לעבן אויף דער וועלט, איך האב בעסער געוואלט שטארבן. האבן מענטשן געראטן, אז איך זאל חתונה האבן און דאס וועט מיר העלפן זי צו פארגעסן; און שטארבן האב איך נאך גענוג צייט...

איך האב זיי געפאלגט און חתונה געהאט. און אין אייניקע מאנאטן בין איך אוועק צום מיליטער.

אפדינענדיק נאנט פון דריי מאנאט און שוין באלד קענענדיק די גאנצע סאלדאטסקע תורה, האב איך שוין געהאט גענוג און געמאכט א ויברה. איך האב אויסגעביטן מיינע סאלדאטסקע קליידער ביי א סוחר פון אלטווארג, וועלכן איך האב נישט אפגענארט און ער האט מיך אויסגעקליידט אין אביסל מלבושים פון יעקאטערינעס צייטן.

איך האב זיך מיט זיי דורכגעוואלגערט אין רוסלאנד; וואו געטאגט, נישט גענעכטיקט, ביז איך בין מיט זיי אריין אין דייטשלאנד, ימח שמה וזכרה, וואו מען האט זיי פאר מיר אויסגעפארעט, נישט חלילה אויסגעפרעסט. האב איך אין זיי אויסגעקוקט, להבדיל, ווי אן ענגלישער לארד.

מיין באגאזש איז באשטאנען פון א שטרויענער קארזינקע, וואו עס איז געלעגן מיין געצייג, אן וועלכע איך האב זיך אין ערגעץ נישט געריט. מיין קאפיטאל, וואס איז באשטאנען פון אן ענגלישן שילינג און א דייטשן מארק און אן אדרעס צו מיין מוטערס א גליד-געשוועסטערקינד אין לאנדאן. האט מיך א שיף געבראכט פון ברעמען ביז לאנדאן-ברידזש, וועלכע איז געווען אנגעפאקט מיט פערד און איך האב געפילט צו זיין איינער פון זיי. נאך דער אונטערשייד איז געווען, וואס זיי אויף פיר פיס האבן געגעסן היי און האבער, און איך אויף צוויי פיס האב געגעסן הערינג מיט ברויט.

איז געקומען אן ענגלישער ייד מיט א הארטן הוט און א פאר גראבע שיף, וועלכער האט קוים געקענט רעדן א ווארט יידיש מיך אראפגענומען פון שיף און געבראכט אויפן געוואונטשטן אדרעס, אין אלד מאנטאגיו סטריט, וואו די קוזינע האט געוואוינט אין צוויי צימערן, זאלבע-זעקסט; מאן און פרוי און פיר קינדער!

א זון פון אכצן יאר, וועלכער האט געענדיקט די לערע אלס שניידער און גייט ארום אן ארבעט און א מיידל פון א יאר פערצן, וועלכע האלט אין ענדיקן די שולע; און צוויי קלענערע אינגלעך, וואס גייען אין שולע.

די קווינע פרעגט ווער איך בין, זאג איך איר. האט זי מיר געהייסן אוועקשטעלן די קארזינקע און אוועקגעשיקט דעם ייד. זי פרעגט מיך צי איך האב געהאט „ברעקפעסט“. נישט וויסנדיק וואס עס איז, האב איך געזאגט, אז ניין. האט זי מיר געהייסן זיך וואשן די הענט און זעצן זיך צום טיש. האב איך פארשטאנען, אז ברעקפעסט מיינט עסן....

זי האט מיר דערלאנגט א פאר גערייכערטע, געבאקטע פישלעך און ווייס ברויט מיט פוטער און זיסע טיי מיט מילך. האב איך גערעכנט, אז עס איז אלעס צוליב מיין כבוד; און מען האט מיך דער פיינ אויפגענומען.

נאר שפעטער האב איך אויסגעפונען, אז קיין ביליקער עסן איז נישט געווען, ווייל די גערייכערטע, געבאקטע פישלעך זענען געווען א פאר „קי-פערס“, וואס האבן דאן געקאסט ווייניקער ווי א „פענע“ א פאר און ווייס ברויט האט געקאסט ביליקער פון שווארץ; און זיסע טיי מיט מילך טרינקען דא אלע ארעמעלייט....

נאך מיר האט עס זער געשמעקט. נישט האבנדיק געהאט א לאנגע צייט קיין ריכטיקן מאכל, האב איך פון דעם זער הנאה געהאט; און מיר האט זיך פארוואלט רייכערן. איך פרעג דער קווינע, א וואו איך וואלט געקענט קויפן פאפיראסן. זאגט זי, איך זאל ארפגיין אונטן, איז דא א „גראסערי שאפ“. דארט וועל איך קענען קויפן פאפיראסן.

פארשטיי איך, אז עס איז אזא קרעמל, וואס פארקויפט פאפיראסן. איך פרעג איר וויאזוי איך זאל בעטן. זאגט זי, אז פאר „טאפנס“ וועל איך קריגן צען ציגארעטן.

איך פרעג איר, וואס איז טאפן. הייבט זי אן לאכן און זאגט: „נישט טאפן, נאר טאפנס איז צוויי פענעס“. איך בין אראפ וואו זי האט מיר אפגעמאלט און אריין אין קרעמל און בעט פאר צוויי פענעס פאפיראסן, שטייט הינטער מיר א ייד אין א פארטוך און פרעגט מיך צי איך בין א גרינער. איך בין געווארן באליידיקט און זאג אים, אז עס איז נישט זיין דאגה!

דער ייד אנטשולדיקט זיך און זאגט, אז ער האט נישט געמיינט, חלילה, מיך צו באליידיקן, ווייל יעדער איינער, וואס קומט ערשט אריבער, רופט מען אזוי.

מיר ווערן גוטע פריינט, און ער פרעגט מיך פון וואנען איז א ייד, איך זאג אים, און ער פרעגט מיט וואס איך באשעפטיקט זיך. איך זאג אים, אז איך בין א שניצער. זאגט ער, אז פאר אים ארבעט אריין א שניצער און ער קען טון מיט נאך אן ארבעטער.

איך בין מיט אים אריין צום שניצער. ער האט מיך פארגעשטעלט, דער שניצער ווייזט מיר א שטיקל צעדראפעטע ארבעט און פרעגט צי איך קען עס מאכן. איך האב אים געוואלט זאגן אויפן ליטווישן שטייגער, „א סילע אביסל“, נאר זייענדיק א גרינער, האב איך זיך אפגעהאלטן. ער הייסט מיר ברענגען מיין געצייט און שטעלן זיך צו דער ארבעט.

איך בין ארויף געמען מיין געצייג; און זאג דער קווינע, אז איך האב

שוין א שטעלע און גיי זיך שטעלן ארבעטן. זאגט זי, אז צו דער ארבעט וועסטו גיין מארגן אין דער פרי.

און זי דערציילט מיר, אזוי ווי איר זון, וועלכער איז ארויף עסן ברעקפעסט, וואס איך האב שוין געוואוסט וואס עס איז, האט זי אים געזאגט, אז עס איז געקמען א גרינער, וואס איך האב שוין אויך געוואוסט וועמען זי מיינט, און איז געגענגען קויפן ציגארעטן, וואס איך האב שוין אויך גע-וואוסט וואס עס איז, און איז פארבלאנדזשעט געווארן. האט זי אים געשיקט מיך זוכן. און באלד ווי ער וועט ארויף, וועט ער מיט דיר פריער גיין אין א באד, און צו דער ארבייט וועסטו גיין מארגן גאנץ פרי.

איך האב אראפגעטראגן מיין געצייג און בין צוריק ארויף איז שוין איר זון געזעסן און געגעסן ברעקפעסט. זי האט מיך פארגעשטעלט און אים געזאגט, אז דאס איז דער גרינער, וועמען ער האט געזוכט; און אים אויך געזאגט ווער איך בין.

מיר באקענען זיך און ער געפעלט מיר. א ווילער יונגערמאן, ווען ער האט געענדיקט זיין „ברעקפעסט“, האט מיר די קווינע גהייסן ארויסנעמען מיינע וועש און אים געזאגט עפעס אין ענגליש, און מיר זענען אוועק.

אויפן וועג פרעג איך אים, וואס האט דיר דאן מאמע געזאגט? זאגט ער, אז זי האט געזאגט: „ווען איך גיי נישט מיט דיר אין א באד, וואלט זי נישט געהאט אוואו דיר צו לייגן שלאפן“.

איך האב זיך געפילט דערנידריקט. נאר זי האט געבען געהאט פאלקאם רעכט, ווייל אין בין געשלאפן מיט אים און זיינע צוויי ברידערלעך אין איין בעט.

און אזוי גייענדיק, פרעגט ער מיך וואס איז א „דארמאיעדניק“. איך פרעג אים, צוליב וואס דארפסטו עס וויסן? זאגט ער, ווען זיין מוטער ווערט אויף אים אין כעס, רופט זי אים אזוי. איך בין שוין געווען קליגער פון אים. איך האב אים דאס נישט פארטייטשט, ווייל עס איז א רוסיש ווארט וואס הייסט „אומזיסטער פרעסער“; איך האב אים געזאגט, אז איך ווייס נישט....

און מיר זענען אריין אין בריק לייך. אויפן וועג צו שעפטשיקס באד האב איך באגעגענט אונזערן א לאנדסמאן, נאך מיט ערגערע מלבושים ווי מיינע. זיין נאמען איז גערשקע, וועלכער איז אין מיינע יארן. דו האסט אים נישט געקאנט.

אין דער היים האב איך זיך מיט אים נישט געוואלט חברן, ווייל קיין כבוד וואלט עס נישט געווען און מען וואלט נאך געקענט ווערן ארעסטירט דורך אים. ער איז נישט געווען קיין פאליטישער און אויך, חלילה, נישט קיין גנב; אן ארגנטלעכער, גוטער בעל מלאכה. נאר ער האט געהאט א פאר שטארקע הענט און פלעגט זיי נוצן אנשטאט די צונג.

איך וועל אים דיר פארשטעלן: מיר זענען ביידע געווען אין יעקאטע-רינאסלאוו. און איך האב זיך געהאלטן פון אים דערווייטערט. נאר די לעצטע טעג, ווען מיר האבן געדארפט פארן אהיים שטיין צום מיליטער, בין איך

די קווינע פרעגט ווער איך בין, זאג איך איר. האט זי מיר געהייסן אוועקשטעלן די קארזינקע און אוועקגעשיקט דעם ייד. זי פרעגט מיך צי איך האב געהאט „ברעקפעסט“. נישט וויסנדיק וואס עס איז, האב איך געזאגט, אז ניין. האט זי מיר געהייסן זיך וואַשן די הענט און זעצן זיך צום טיש. האב איך פארשטאנען, אז ברעקפעסט מיינט עסן....

זי האט מיר דערלאנגט א פאָר גערייכערטע, געבאקטע פישלעך און ווייס ברויט מיט פוטער און זיסע טיי מיט מילך. האב איך גערעכנט, אז עס איז אלעס צוליב מיין כבוד; און מען האט מיך זער פיין אויפגענומען.

נאר שפעטער האב איך אויסגעפונען, אז קיין ביליקער עסן איז נישט געווען, ווייל די גערייכערטע, געבאקטע פישלעך זענען געווען א פאָר „קי-פערס“, וואָס האבן דאָן געקאסט ווייניקער ווי א „פענע“ א פאָר און ווייס ברויט האט געקאסט ביליקער פון שוואַרץ; און זיסע טיי מיט מילך טרינקען דא אלע ארעמעלייט....

נאָר מיר האט עס זער געשמעקט. נישט האבנדיק געהאט א לאנגע צייט קיין ריכטיקן מאכל, האב איך פון דעם זער הנאה געהאט; און מיר האט זיך פארוואלט רייכערן. איך פרעג דער קווינע, א וואו איך וואלט געקענט קויפן פאפיראסן. זאגט זי, איך זאל ארפגיין אונטן, איז דא א „גראסערי שאפ“. דארט וועל איך קענען קויפן פאפיראסן.

פארשטיי איך, אז עס איז אזא קרעמל, וואָס פארקויפט פאפיראסן. איך פרעג איר וויאָזוי איך זאל בעטן. זאגט זי, אַז פאר „טאַפנס“ וועל איך קריגן צען ציגארעטן.

איך פרעג איר, וואָס איז טאַפן. הייבט זי אַן לאַכן און זאָגט: „נישט טאַפן, נאר טאַפנס איז צוויי פענעס“. איך בין אראפ וואו זי האט מיר אָפגעמאַלט און אריין אין קרעמל און בעט פאר צוויי פענעס פאפיראסן, שטייט הינטער מיר א ייד אין א פארטוך און פרעגט מיך צי איך בין א גרינער. איך בין געוואָרן באלידיקט און זאג אים, אז עס איז נישט זיין דאגה!

דער ייד אַנטשולדיקט זיך און זאגט, אז ער האט נישט געמיינט, חלילה, מיך צו באלידיקן, ווייל יעדער איינער, וואָס קומט ערשט אריבער, רופט מען אַזוי.

מיר ווערן גוטע פריינט, און ער פרעגט מיך פון וואָנען איז א ייד. איך זאג אים, און ער פרעגט מיט וואָס איך באשעפטיקט זיך. איך זאג אים, אז איך בין א שניצער. זאגט ער, אז פאר אים ארבעט אריין א שניצער, און ער קען טון מיט נאך אַן ארבעטער.

איך בין מיט אים אריין צום שניצער. ער האָט מיך פארגעשטעלט, דער שניצער ווייזט מיר א שטיקל צעדראפעטע ארבעט און פרעגט צי איך קען עס מאַכן. איך האב אים געוואלט זאגן אויפן ליטווישן שטייגער, „א סילע אַביסל“, נאר זייענדיק א גרינער, האב איך זיך אָפגעהאלטן. ער הייסט מיר בהענגען מיין געציט און שטעלן זיך צו דער ארבעט.

איך בין ארויף געמען מיין געציג, און זאג דער קווינע, אז איך האב

שוין א שטעלע און גיי זיך שטעלן ארבעטן. זאגט זי, אַז צו דער ארבעט וועסטו גיין מארגן אין דער פרי.

און זי דערציילט מיר, אַזוי ווי איר זון, וועלכער איז אַרויף עסן ברעקפעסט, וואָס איך האב שוין געוואוסט וואָס עס איז, האט זי אים געזאגט, אז עס איז געקמען א גרינער, וואָס איך האב שוין אויך געוואוסט וועמען זי מיינט, און איז געגענגען קויפן ציגארעטן, וואָס איך האב שוין אויך גע-וואוסט וואָס עס איז, און איז פארבלאנדזשעט געווארן. האט זי אים געשיקט מיך זוכן, און באלד ווי ער וועט ארויף, וועט ער מיט דיר פריער גיין אין א באד, און צו דער אַרבייט וועסטו גיין מאַרגן גאַנץ פרי.

איך האב אראָפגעטראגן מיין געציג און בין צוריק ארויף איז שוין איר זון געזעסן און געגעסן ברעקפעסט. זי האט מיך פארגעשטעלט און אים געזאגט, אז דאס איז דער גרינער, וועמען ער האט געזוכט; און אים אויך געזאגט ווער איך בין.

מיר באקענען זיך און ער געפעלט מיר. א ווילער יונגערמאן, ווען ער האט געענדיקט זיין „ברעקפעסט“, האט מיר די קווינע גהייסן אַרויסגעמען מיינע וועש און אים געזאגט עפעס אין ענגליש, און מיר זענען אַוועק.

אויפן וועג פרעג איך אים, וואָס האט דיר דיין מאמע געזאגט? זאגט ער, אז זי האט געזאגט: „ווען איך גיי נישט מיט דיר אין א באד, וואלט זי נישט געהאט אוואו דיר צו לייגן שלאָפן“.

איך האב זיך געפילט דערנידריקט. נאר זי האט נעבעך געהאט פאלקאם רעכט, ווייל אין בין געשלאָפן מיט אים און זיינע צוויי ברידערלעך אין איין בעט.

און אַזוי גייענדיק, פרעגט ער מיך וואָס איז א „דאַרמאַיעדניק“. איך פרעג אים, צוליב וואָס דארפסטו עס וויסן? זאגט ער, ווען זיין מוטער ווערט אויף אים אין כעס, רופט זי אים אַזוי. איך בין שוין געווען קליגער פון אים. איך האב אים דאס נישט פארטייטשט, ווייל עס איז א רוסיש וואָרט וואָס הייסט „אומזיסטער פרעסער“; איך האב אים געזאגט, אז איך ווייס נישט....

און מיר זענען אריין אין בריק לייך. אויפן וועג צו שעפטשיקס באד האָב איך באגעגענט אונזערן א לאנדסמאן, נאך מיט ערגערע מלבושים ווי מיינע. זיין נאָמען איז גערשקע, וועלכער איז אין מיינע יאָרן. דו האָסט אים נישט געקאנט.

אין דער היים האב איך זיך מיט אים נישט געוואלט חברן, ווייל קיין כבוד וואלט עס נישט געווען און מען וואלט נאך געקענט ווערן ארעסטירט דורך אים. ער איז נישט געווען קיין פאליטישער און אויך, חלילה, נישט קיין גנב; אן אַרנטלעכער, גוטער בעל מלאכה. נאר ער האט געהאט א פאָר שטארקע הענט און פלעגט זיי נוצן אנשטאט די צונג.

איך וועל אים דיר פאַרשטעלן: מיר זענען ביידע געווען אין יעקאטע-רינאסלאוו. און איך האב זיך געהאלטן פון אים דערווייטערט. נאר די לעצטע טעג, ווען מיר האבן געדארפט פאָרן אַהיים שטיין צום מיליטער, בין איך

געווארן הפקר און מיט אים פארבראכט אין א פלאץ, און עס איז אונז אויס-
געקומען צו גיין אהיים זער שפעט ביינאכט. און אזוי גייענדיק אויפן פראס-
פעקט, די שענסטע גאס אין יעקאטערינאסלאוו, מיר דערהערן מען פייפט.
האבן מיר זיך אפגעשטעלט. איז צו מיר צוגעגאנגען א געזונטער קאצאפ און
זאגט מיר אויף וועמען ווארסטו, זשידאָווסקאָיאַ מאָרדאָ?!

איז בעפאר איך האב אים נאך געקענט ענטפערן, איז ער שוין געלעגן
לעבן מיינע פיס א צעבלוטטיקטער און ער זאגט מיר, ״וואָס האסטו זיך אוועק-
געשטעלט אויסטענהן מיט דעם דבר-אחר״, איז צוגעלאפן נאָך איינער. איידער
יענער איז נאך געקומען נאָענט, האָט ער אזוי קונציק א דריי געטון זיין האנט
און אים דערלאנגט א זעץ, אז יענער איז געבליבן ליגן, זיך נישט גערירט
פון אַרט. עס איז אויך געווען א דריטער. נאר יענער האט געהאט דרך-אָרץ,
אז ער זאל נישט קריגן דעם זעלבן סוף.

און ער זאגט צו מיר, קאלט אזוי ווי עס האט גארנישט פאסירט. ״וואס
חזירים קענען?״ מיר גייען און טשעפען קינעם נישט, נאָ דיר גאָר... דאָס
איז ר' גערשקע נומער איינס. הכלל מיר זענען בשלום געקומען צו פארן
אהיים, געשטאנען צום מיליטער. געוויינטלעך, מען האט אונז ביידן אָפּגעגעבן.
אים האט מען אוועקגעשיקט דינען אין באריסאוו אין קאוואלעריע, און מיר
אין וויטעבסק — אין ארטילעריע. אָפּדינענדיק א קארגן מאנאט, אין א
שיינעם פרימארגן, לאזט ער זיך אריין צו מיר אין קאזארמע און פרעגט
מיר צי איך בין נאך; און זאגט מיר, אז ער האט זיך שוין אויסגעדינט.

״היינט פארטאג רייניקנדיק אין שטאל די פערד, האט אים זיין דזשאַטקע
גערופן ״זשידאָווסקאָיאַ מאָרדאָ״. האב איך אים דערלאנגט אין זיין מארדע
און ער איז געבליבן ליגן, און איך בין אַנטלאָפן״.

די יידישע סאַלדאַטן האבן אים דערזען, האָבן זיי מיר געזאָגט, אַז איך
זאל אים הייסן זיך באלד אָפּטראָגן, ווייל מען קען זעען ווער ער איז. איך
האב אים געזאגט, און ער איז אוועק. און מער האב איך אים נישט געזען
ביז איצט. איצט גלייב איך קענסטו פארשטיין פארוואס איך האב זיך מיט
אים נישט געוואלט חברן. דאס איז ר' גערשקע נומער צוויי!

איך האב דיר געקענט דערציילן צענדליקער אַזוינע פאסירונגען פון אים,
נאר צוריק — וויאָזוי איך בין געוואָרן א סיבירער קאָזאַק.

געוויינטלעך טרעפנדיק זיך אין א פרעמד לאנד, אין אַזוינע אומשטענדן,
האבן מיר זיך דערפרייט. און ער דערציילט מיר, אז ער איז שוין דא איבער
א מאָנאַט, ארבעט אויף א א פלאץ און פארדינט א ״סאָוורן״ א וואָך. נאר
היינט ארבעט ער נישט.

איך פרעג אים פארוואס. זאגט ער, אז זיין מייסטער האט זער א געזונטן
זון, וואָס האט זיך אלץ געוואלט מיט מיר ״פייטן״. איך פרעג אים, וואָס איז
פייטן. זאגט ער, שלאגן זיך. זאג איך, נו, אויף דעם ביסטו דאך א גרויסע
בריה. זאגט ער, אז דא שלאגט מען זיך אנדערש ווי אין דער היים. מען
דארף דרייען די הענט און מען טאר נישט שלאגן וואו מען וויל. גאנצענע

געזעצן, האב איך נישט געוואלט. איז געבליבן, אַז מיר זאלן זיך ״רעסלען״. איך
פרעג אים, וואָס איז רעסלען? זאגט ער מיר, אַז איך בין א גרינער. דער
ענגלישמאן! לאז זיין א גרינער. איך וויל אבער וויסן וואס איז רעסלען.
זאגט ער, בארען זיך. האבן מיר זיך געבאַרעט און איך האב אים געגעבן
א לייג אַוועק און מען האט אים צוגענומען אין שפיטאל, און איך בין אַנטלאָפן.
נאָר מען האט מיר געלזט וויסן, אז ער לעבט און איך זאל קומען צו דער
אַרבעט. און דער מייסטער האט געזאגט, אז עס איז ״א גוד דזשאָב״ אויף זיין
זון. האט ער נישט געזאלט קריכן. איך פרעג אים וואָס איז ״א גוד דזשאָב״?
ווייסט ער נאך נישט, דער ענגלישמאן, וועלכער האט מיך גערופן גרינער.
איך פרעג ביי מיין באַגלייטער, וואָס איז א גוד דזשאָב, זאגט ער א גוד דזשאָב
איז א גוד דזשאָב! און ביי דעם בין איך געבליבן.

מיר האבן זיך באשעטל צו טרעפן פיר א זייגער אויפן זעלבן פלאץ.
ער האט געוואוינט ביי א פאַר פאלק, וועלכע האבן געהאט צוויי קינדער
און געוואוינט אין צוויי צימערן: איין צימער, אין וועלכן מען קאכט און
מען עסט, זענען זיי געשלאפן מיט זייערע קינדער; אין בעסערן צימער איז
ער געשלאפן איינער אליין אין א ברייט, אייזערנעם בעט פאר צוויי שילינג
א וואָך!

ער ווייזט מיר, אז ער האט איינגעזען ברויט און פוטער און טיי און
״שוגער״. אויף סאַפער קויפט ער א הערינג און די ״מיסעס״ גיט אים הייס-
וואַסער און רעכנט אים נישט דערפאַר. מיטאָג עסט ער אין רעסטאָראַן, וואָס
קאסט אים זעקס פענעס; און זאגט מיר וואָס ער קריגט פאר דעם: א גרויסן
טעלער זופ מיט ברויט און פלייש מיט בולבעס; געוואלט זאגן ״פייטיטעס״,
נאר ער האט זיך דערמאנט, אז איך בין א גרינער, דער ענגלישמאן. שבת
קויפט ער פאר דריי פענעס געפילטע קישקע, וואָס האט טויזנט טעמים!
הכלל, זיין לעבן געפעלט מיר; אליין באלעבאס, קיינער קוקט אים נישט
אריין.

ער האָט געמאכט זיסע טיי אַן מילך. קיין מילך האט ער נאך נישט גע-
האַט, נאר זיסע טיי מיט ווייס ברויט און פוטער איז פאר אַנטלאָפּענע סאַלדאַטן
אויך געווען א גוטער מאכל. מיר האבן געטרונקען די טיי און פארביסן מיט
דעם ברויט און פוטער און זיך דערציילט די איבערלעבונגען, וואָס מיר זענען
דורכגעגאנגען אנטלויפנדיק פון די סאַלדאַטן ביז מיר זענען בשלום געקומען
אין לאנדאן; וואָס לאזט זיך נישט באשרייבן.

מיר האבן געענדיקט די טיי און אַוועק קיין ווייטשעפּל, וואָס ער האט
שוין געוואוסט דעם וועג; צוגעהערט זיך צו רעדנער, וואָס די מערהייט זענען
געווען מיסיאָנערן, אַריינגעקוקט אין פענסטער פון פארשיידענע געשעפטן,
נאר לענגער זענען מיר געשטאנען ביי א פענסטער פון שיד, מיט וועלכע מיר
האבן זער נייטיק געקענט טון, ווייל אונזערע האבן שוין געעפנט די מיילער
און געכאַפט פרישע לופט און אמאל אביסל וואַסער אויך. צען דעם זייגער
זענען מיר זיך צעגאנגען. (שלום אין קומענדיקן נומער)

א. נ. שמענצל

נאוועמבער לידער

שטאכל-פאלמע ("האלי")

ווי אזוי פארשטייט דער בלעטער-שטעכיקער בוים,

די רויטע בערעלעך פון זיך ארויסצוגעבן,

אז פארהונגערטע שפערלעך זאלן דערזען זיי,

אזוי ארום געזעטיקטע בלייבן לעבן?

עס איז די גוטסקייט וואס מיר נעמען מיט אונז מיט,

אין דער אייביקייט צו בלייבן מיט זיי פארהוילן —

איז מענטש דען ווייניקער פון יענע מיקראבן,

וואס פארוואנדלען מיט וואקסן די מיסטן וואס פוילן?

איז ווער זאגט דען אז מיט מענטשלעכע געדאנקן,

ס'קען די וועלט נישט פארוואנדלען זיך אין א גן-עדן?

קוק דאך אן דעם קרעל-באהענגטן צעגלאנצטן בוים —

צעפלאמטער סנה וואס גאטס-גוטסקייט טוט פון אים ריידן!

און שוין פליט א פייגעלע צו אים צו: פיק פיק,

און א רויטינק בערעלע פון אים אפגעביסן!

אפשר מיט דעם וואס כ'טראג אין לעצטע בלוט-טראפ,

ס'וועט די ערד מיט איר גוטסקייט זיך געבן צווייסן.

בלעטער-פלאנצן

מיט שווערע רעגן טראפן באהאנגען

גלאנצן בלעטער-פלאנצן דורך פענסטער אריין;

מיין מידער בליק פאלט אויף טריבער וואנט

און ער צערינט מיט זיין לעצטן ווידערשיין.

אז מען שלאגט נישט קיין ווארצלען אין דער ערד,

קלעטערט מען כאטש אויף גלאטער גליטשיקער וואנט;

אבער ווי הויך קאן מען שוין דערקריכן,

העכסטנס צום דאך אויף, ביז צום רינווע-ראנד;

ביז צו אויסגעליידיקט נאסן נעסטל,

א קרישלידיקס אונטערן פראכנעם געבעלך;

מיין בליק — פארפלאגטער זומער פייגעלעך,

אין זייד-געקרייזל פון צייטיקן געוועלך — — —

שווערע פאלנדיקע טריבע טראפן —

פערל-שנור צעשאטן אין בלאטע אריין!

אבער איז דען נישט ס'ביסל גרינס אויף וואנט,

פון די זון פון ערגעץ-ווייט א ווידערשיין?

לעצטער קוואדראט זון

דער לעצטער קוואדראט זון פון וואנט פארשווינט

און דער שימל-שוואם גרינט שוין אין ווינקל,

איז וויפיל זונען כ'זאל נישט אויסצירקלען,

בלייבט אלץ מיין שטיבל פארהילטער טונקל.

כ'ווייס נישט וויפיל גראדן ס'שטייגט די זון,

ביז צוריק אויף דער וואנט זי וועט קומען,

איך וועל זיי אפציילן איבער הונדערט,

ווי אויף היץ-פרייזל אונטער גומען — —

שוין דער ערשטער טאג און בין ווי משוגע!

איז עס פון שוואם דעם גיפטיק צעבליטן,

אדער איז עס פון דעם איינעם גראד שוין,

און איך ליג אין פיבער-היץ צעגליטן?

ווי ס'קלאפט דאס אין מיינע ווינקל-שלייפן —

אין קוואדראט זיך צוזאמענצושטעלן — —

וועלן אותיות-מרבעות נאך

מיינע טונקלע טעג ליכטיק צעהעלן?

אין טריבע טעג

אז דו ליגסט אויף איינגעפאלענעם מאטראץ

און ווי אין הארטער אייז-קאלטער „איזערנע לונג“,

די ווייאיקע זייט אין מאטראץ-לאך אריינגעפרעסט

און אונטער טרוקענעם גומען גליווערט די צונג,

דיינע ליפן בלויז-בלאסע פארביסן ביז בלוט,

דיין טונקל לעבן אויפגעוויקלט פאר דיין בליק,

פיבערדיק פלינק לויפט בלענדיק א בילד נאך א בילד,

ווי עס וואלט דאס לעבן געדרייט זיך אויף צוריק.

דיינע אויגן גליאיקע אין שווארץ-פונקט געצילט,

אין דעם טויט-שטילן אין דעם טאפנדיקן שווארץ,

און דו הערסט פון צווישן די מאטראץ ספרינושענעס,

דאס שטילע קלאפן פון דיין איינגעפאלן הארץ.

און דיין געלעכערטער און געלאטעטע לונג.
איז דעמלט פייפנדיקער דודל-זאק-מוזיק.
וואס באגלייט אן אויפהער הייזעריק נאגנדיק.
די לויפנדיקע בילדער פאר דיין פיבער-בליק.

לבנה-שיין

אונטער ווינטערדיקער רויטער נעפל-זון,
פלענצלעך גרינלעך-בלאסע צארט אויפצוגיין.
פריש-פארזייטער זוימען אונטער פענסטער-גלאז —
אויף וואנט פון לבנה דער ווידערשיין.

ניין, עס איז נישט אונטער הייסער זומער זון,
אז מ'זאל קענען הערן וואקסן דאס גראז;
עס זיינען דאך בלאסלעך גרינלעכע פלענצלעך,
אין א געוויקס-הויז אונטער פענסטער גלאז.

ווי טויט-שטיל ס'איז ארום, קיין שאַך נישט, קיין ריר,
נאָר אין אויער כסדר ווי אַ גריל,
ווי ערגעץ-דאָ מיט צעפלייסן געלעגן,
נאָך דייטלעכער צו מאַכן דעם טויט-שטיל.

פלאַטערן מיינע אויגן גאַנצענע נעכט —
זומער-פייגעלעך אונטער זונען שיין,
ארום לבנה'שן קוואַדראַט אויף דער וואַנט,
וואָס שיינט משופע דורך פענסטער אַריין.

פולע לבנה

וועלן זיך דען נישט צעוואַקסן באלד
איין-בלימען און בוימער אויף די שויבן,
טאָ פאַרוואָס נישט אויף דער קאלטער וואַנט
וואַרעמער הויך פון זידיקן גלויבן?

זיינען לעצטע בילדער פאר אויגן,
טאפעטן אויף נאסע ווענט צו קלעבן?
דרייענדיקער לאמטער-מאגניקום,
מיט טונקלע ווידערשיינען פון לעבן?

לעצטער געדאַנק — אין ענגען שיידל,
אַ פארוויקלטע פארמעט-מגילה?
א, איך פיל אַ האַנט אויף מיין שטערן,
אַזאָ לייכטע, אַ ווייכע און שטילע —

אַ נאַכט-שוועסטער אין וויסן-הייבל,
איבער קראנקן בעט איבערגעבויגן,
הענגט פולע לבנה אין נעפל,
מיט אַזויפיל גוטסקייט אין די אויגן.

אין נעפל

ווי אַרופקומענדיק אויף אַ באַרג,
דעם שווערן אַטעם אַפכאַפנדיק קוים,
בלייבסט דו אינם נעפל שטיין פלוצים
פנים אל פנים ראפטים מיט אַ בויים.

קאַסאַקאָ קוקן דיך סענקעס אָן,
ווי עפעס יאָ און עפעס נישט דערקענט,
און די צווייגן, אַ ביסל פרעמדלעך,
שטרעקן קאלט אויס זייערע בייניקע הענט.

נישט אַרומגענומען צו ווערן,
לאָזט צו דיך ווידער ווי אין טאָל אַראָפּ;
ער וואַלט דיר נאָכגעגאַנגען דער בויים,
הילכט דיין אייגענער טראַט הינטער דיר אָפּ.

ווי אויסטערליש, ווי שוידערלעך-פרעמד
אַזש אַ גרויל גייט איבער דיין גאַנצער הויט,
עס דאַכט זיך דיר, ער לאַכט שטיל דיר נאָך;
איז דען פאַראַנען נענטערס ווי דער טויט — —

אסטערן...

דעמלט ווען כ'האב די אַסטערן דיר געברענגט,
פאַר יעדן בלומען-פענסטער כ'בין שטיינגעבליבן,
יעדעס שלאַנקע שטענגל מיט דיר פאַרגליכן,
און ביז איך האָב די אַסטערן אויסגעקליבן.

ער איז געוועזן ווי היינט דער נעפל טאָג —
אין ביבולע-פאַפיר אַ בוקעט מיט בלומען!
ס'האַט די זון בלאָס אַרויסגעקוקט — אַן אַסטער
אַקאַרשט אַרויסגעוויקלט און אַרויסגענומען.

מוטנע-בלוי האבן געקוקט דיינע אויגן,
גלייך מיט ציענדיקע נעפלען איבערגעלאָפן — —
אפנים, אַ פאַרפלאַנטערטער אין נעפל,
האַב איך אין אַ פרעמדער טיר אַריינגעטראָפן.

יארן לאנג נאך, אין אזעלכע נעפל-טעג,
פלעג איך אלץ אסטערן אויפן טיש מיר שטעלן,
און עפעס מיט אַזאַ דופט אַזאַ נאַנטן,
פלעגט מיין שטובל ווי מיט ווידערשיין צעהלען.

אסתר קרייטמאן

פרומע געזאנגען און לירישע פאעמעס פון יוסף הלל לעווי

האַבנדיק געלייענט י. ה. לעווי'ס אַלערליי לאַנדאַנער דערשינענע אויס-
גאבעס: ווי „אונטערן שווערט“, „קראַקע-פּאַעמע“ א.א.וו. האב איך אַרויסגע-
פילט אַז הגם ער האָט דאָרטן, אַ סך באמת פיינע לידער, איז ער אַבער פּע-
איק, אויף נאָך פיינערער ליריק.

און איצט לייענדיק זיין לעצטנס דערשינען בוך „מיין טאַטע דער סופר
און אַנדערע פּאַעמעס“, האָב איך געזען, אַז איך האָב קיין טעות נישט
געהאַט. דאָס בוך „מיין טאַטע דער סופר“ און די אַנדערע פּאַעמעס — וועלן
זיכער נאָך ציען אַ סך מער אויפּמערקזאַמקייט מצד דער ערנסטער יידישער
קריטיק, (ווי זיינע 10 סופר-לידער דערשינען נאָכן ערשטן וועלט קריג אין
ווינער „פאַרלאַג קוואַל“ און זענען אויך איבערגעדרוקט פאַרבעסערט אין דער
איצטיקער אויסגאַבע) מחמת גראַד איצט, בעת די וועלט איז אַרומגערינגלט
מיט מגושמדיקייט און פּראָזאַאיקער, ווי דיכטער, שרייבן נאָר פון: צער,
בלוט און צאַרן; לידער מיט דינאַמיק — אַנגעגורט נאָטירלעך מיט ביטערע
געפילן, וואָס די בלוטיקע פינסטערע יארן פון די מאַיומדיקסטע איבערלע-
בענישן האָבן אין זיי פאַרפלאַנצט....

און דאָ אינם ים פון שטאַרקן אויסגוס, — טריפט אריין אַ צאַרטער
דיכטער, זיינע שטילע לירישע לידער; פול מיט געפיל, פול מיט הייליקן
ציטער — מחמת זיין גרויסער ליבע און טיפן יראת הכבוד, צו זיין
שטילן איידעלן און פרומען טאטן דעם סופר — וועלכער איז ביי אים אויס-
געוואַקסן צו אַ סימבאָל פון אַ פאַרשווונדענעם גרויסן און הייליקן דור, און
נישט געקוקט דערויף, וואָס די ליידן פונעם פרומען סופר, און דעם סופר'ס
זון זענען פון אַ גאַנץ אַנדערן מין און מקור, — ווי די ליידן פון די פילע
טאַטעס, מאַמעס און קינדער, וואָס זענען נאָר וואָס אַדורכגעגאַנגן אַלע שבעה
מדורי גיהנום און אומגעקומען אין אַלערליי טויט-פאַבריקן; דערפילט מען
פאַרט די שטומע יסורים, די שטילע אַרימקייט און דאָס טיפּע געבעט, —
פונקט אַזוי ווי עס האָט זיי געפילט דעם סופר'ס זון — דער דיכטער י. ה.
לעווי, בשעת ער האָט צוגעזען דעם טאטן זיינעם ליידן — און נאָכמער, בשעת
ער האָט איבערגעגעבן זיינע געפילן אין ליד....

אַט דאָס איז דאָך טאַקע דאָס דאָזיקע, וואָס מען רופט אַן קונסט, — קע-
נען זען, ווייזן און איבערגעבן די אייגענע געפילן אויף אַזאַ אופן, אַז אויך

דער לייענער זאָל זען און דערפילן דאָס זעלביקע וואָס דער דיכטער האָט
געפילט און געזען ביים שרייבן, און אַז אַ שרייבער דערגרייכט צו אַזאַ מדרגה,
איז ער אַן ערלעכער קינסטלער....

און איך וויל דאָ אונטערשרייבן: אַז יוסף הלל לעווי האָט עס אין זיין
איצטיקן בוך דערגרייכט.

איך וועל מיר דאָ דערלויבן צו ציטירן לעווי'ס ליד וואָס טראַגט דעם
אייגענעם טיטל ווי דאָס בוך, אַדער פאַרקערט — אפשר האָט זיך טאַקע גאָר
דער טיטל פונם בוך גענומען פון דעם דאָזיקן ליד.

זאָל דער לייענער זען פאַר זיך אַליין, וואָס פאַר אַ געפילן די עטליכע
שורות בלויז פונם ליד „מיין טאַטע דער סופר“ וועלן דערוועקן אין אים:

מיין טאַטע איז שטיל ווי די געלע יריעות
אויף וועלכע ער שרייבט — טאַג און נאַכט,
און דאר ווי די פּעדער וואָס ער האט צום שרייבן
פאַר'ן הייליקן ספר געמאַכט.

עס לייענען די יידן די תורה הקדושה
מיט חֲדוה און יראה און שרעק, —
נאָר קיינער עס לייענט נישט די שווערע יסורים
פון זיינע פאַרגאַנגענע טעג.

ער האָט דאָרט זיין ווייטיק אַריין נישט פאַרשריבן,
נאָר טיף אים אין הארצן פאַרמאַכט;
דאָך וויינט ער אַרויס פון די הייליקע שורות —
אין חצות אָפט פאַרבענקט און פאַרשמאַכט....

מיר איז נישט קיין חילוק אויף וואָס פאַר אַ אופן דער דיכטער בויט דאָס
ליד, — פאַר מיר איז אַ סך וויכטיקער די צאָרטע געפילן וואָס די דאָזיקע
שורות דערוועקן ביים לייענער אין הארצן און צווינגען אים מיטצופילן ביי-
נאנד מיטן שרייבער דעם הייליקן ציטער פון די שטילע יסורים אין חצות, —
בעת דער סופר פאַרגייט פשוט פון גלות-השכינה, און די שכינה פונם
לאנגן יידישן גלות....

אייגנאַרטיקע געפילן דערוועקט אויך דאָס ליד „וואָלט איך נאָר גע-
דאַרפן שווייגן“, בעת דער דיכטער זינגט:

טאַטע אַ, איך ווער אַ שפּל,
ווען דו קוקסט און רעדסט צו מיר, —
די עמודים פון דיין ספר
זיינען טיפּער פון מיין שיר.

וואָלט איך נאָר געדאַרפן שווייגן,
מער נישט זינדיקן געטאַרט;

בעטן אז אויף מיר זאל מגין
זיין דיין יעדעס אות און ווארט.

פאלן כורעים ווו געזעסן
מיט דיין פען דו ביסט אין האנט. —
און געפערלט אין דיין ספר
יעדע שורה א בריליאנט.

און נישט זינגן מער קיין לידער
דו געווען ביסט גלייביק גרויס!
און געהייליקט מיט דיין לעבן —
אין דיין ספר יעדעס אות...

דאס איז נישט קיין "פאטערצערטרימוס", — נייערט די אפאטעאזע פון
דער טיפער אמונה און דאס גרויסע און ריינע לעבן פונם פארגאנגענעם דור...
אזוי איז דאס בוך פול מיט באמת פיינע פאעמעס. ס'איז פארשטייט זיך
נישט מעגליך זיי אלע דא צו ציטירן, מדארף אליין לייענען די איינגעהאל-
טענע פליסטערנדיקע, כ'וואלט געזאגט תפילות — וואס יוסף הלל לעווי האט
אויסגעזונגען אזוי ליריש און אין וועלכע ער פארגעטערט ארויסרוקנדיק זיין
טאטן דעם סופר אלס א סימבאל פון א גאנצן אונטערגעגאנגענעם דור...
און דא נאך א פאר סטראפן פון דער דורכאויס פיינער פאעמע "דעם
סופר'ס חלום":

עס האט אים גע'חלומ'ט א חלום,
ער האט מיר דערציילט און געוויינט. —
נישטאז אויך אין הימל קיין שלום
כאטש לויטער די שכינה דארט שיינט...

ווען ער איז געווארן נתפעל
פון תענוג-הרוחני שוין מאט,
געוויזן האט שטיל אים מיכאל —
פון בורא דעם קשר של יד.

א משה נאר דו קאנסט דאס פילן,
מיין שמחה און צער איז צו גרויס!
דו האסט דאך אמאל פון גאט'ס תפילין —
געזען אויך דעם קשר של ראש...

ווער האט דארט געשריבן די שורות,
די פרשות מיט וואסארא טיגט?
עס שרעקט מיר, די עשר ספירות —
מיר דוכט אז זיי וויינען אצינד...

און קולות וברקים א מורא,
דער שופר הגדול ער שאלט!
עס דעקט אפ זיין טלית דער בורא
און ס'ווייזט זיך זיין פייערגעשטאלט.

נאר פלוצים א שרעקלעכער שווייגן,
ווייל גאט איז מבשר זיין גור:
איך גיי מיינע תפילין אפלייגן,
באפרייען די יידן פון צער.

און וועט זיך די וועלט נישט באקענען
אז זי האט אומזיסט נאר געקוועלט. —
מיין אומה צייט דורות, פארברענען —
איך וועל זי אפמעקן די וועלט!

און ס'האט זיך פון טלית-השכינה
פארלאשן דער פורפולנער פאס,
נאר שטיל האט געברומט נאך א שטימע —
"הנני העני ממש?"...

די דאזיקע פאעמע קאן מען פשוט ניט ציטירן, מען מוז זי אליין לייענען.
אויף שריט און טריט, שטויסט מען זיך אן אויף שורות, זאצן, סטראפן און
גאנצע לידער וואס פארכאפן ממש.

אויך אין זיינע "מאדערנע לידער" איז י. ה. לעווי'ן געלונגן אריינצו-
דרינגן אינם הארצן פון לייענער און אים געצוונגן מיטצופילן זיינע אייגענע
שווערע איבערלעבונגען, און די — פון זיינע מיטמענטשן וועלכע האבן זיך
געפונען אין די קאנצענטראציע לאגערס.

ווען מען לייענט דאס ליד: "א לודוויק, לודוויק! אדער "אין תפיסה",
— מוז מען פשוט שטוינען ווי דער דיכטער האט גענומען כח נאך אזעלכע
איבערלעבענישן — נאך אלץ צו קענען שרייבן לירישע לידער, און נאך צו
האבן באציאונג צו דעם אלעם וואס איז שוין און גוט אינם מענטשלעכן לעבן.
בלי שום ספק האט זיך יוסף הלל לעווי מיט'ן איצטיקן בוך לידער גע-
שאפן אן ארט צווישן אונזערע פיינסטע יידישע דיכטער.

"מיין טאטע דער סופר"

און אנדערע פאעמעס

א ניי בוך פון יוסף הלל לעווי

פרייז 21 שילינג

צו באקומען אויף דעם אדרעס:

M. LEW, 3, Hodford Road, N.W.11.

די קראפט פון גייסט

ישעיהו שפיגל: "מלכות געטא", נאָוועלע, פאַרלאג "דאס נייע לעבן", לאַדז, 1947, 96 זייטן, קליינע ביבליאָטעק.

(המשך)

די דייטשן האבן נישט באזיגט וועלוול דעם רויטנס מענטשלעכע נשמה: אויך מיט די בלוטיקע פרענגעס אויפן פנים האט ער געהאט אן אויער פאר פייגל-געזאנג.

און אט די מענטשלעכקייט און אוממענטשלעכער באדינגונגען געפינט מען אין אלע דערציילונגען, — אין דער אדער יענער פארם.

סארא קליינע ראל עס שפילן דא די דייטשן, אט די הערשער איבערן מלכות געטא. מערסטנטיילס זענען זיי דא אינגאנצן נישטא. — זיי שטייען אין הינטערגרונט, ווי די באצילן ביי דער שילדערונג פונם מגפה-גרזל. און דאן, ווען זיי באווייזן זיך ממשותדיק אויפן פאן פון א דערציילונג, זענען זיי אויך נעבעכדיקע מיטשפילער: זיי פיגורירן נאר פון דרויסן. זיי זענען צו נישטיק, כדי צו שפילן א געהעריקע ראל אין דער פאראינערלעכטער גראב-דיעזער מענטשהייט-טראגעדיע פון מלכות געטא.

פונם אויבנגעזאגטן איז קלאר, אז ישעיהו שפיגעלס דערציילונגען זענען נישט קיין לעבנס-ברעקלעך, אויסגעקאטן אין דער פארם פון דערציילונגען. — דאס זענען קאנדענסירטע, פאראלגעמיינערדיקע שטימונגען, וואס קומען צום אויסדרוק דורך א סימבאליש-צוגעשפיצטן פרט (א פשוט-ווירקלעכער אדער א דיסטילירט-ווירקלעכער).

אט דעם כאראקטער טראגן אלע דערציילונגען, אבער אייניקע פון זיי זענען אזוי שטארק און גראנדיעז, אז עס איז שווער איבערצוגעבן (סיידנס, ביים ליינען, — איבערצולעבן!) זייער גרויזאמען צויבער.

צו דיאזיקע געהערן "ברויט" און "מלכות געטא". לאמיר נעמען בלויז די אויסערלעכע ליניע פון דער דערציילונג "ברויט". דאס ברויט ווערט פארטיילט פאר יעדער נפש פון שימעלעס און גליקעס פאמיליע. מען האלט עס אין א קעמערל.

איז געשען איינמאל אן אומגליק, ווי אזוי דאס איז געשען האט דער פא-טער, שימעלע, נישט געוואוסט.

"א שטורעם-ווינט איז דעמלט אַרומגעגאנגען אין זיין הארץ. עס זענען גארנישט געווען זיינע הענט, וואס האבן די קינדערס פארציעס ברויט אין דער טונקלקייט פון קעמערל געשטופט צו זיך אין מויל אריין... ניין, ניין... ס'איז שוין נישט דעמלט געווען דער טאטע... וואס האט געריסן דאס טונקלע ברויט פון קאשטן-מעל און באסליניעט עס צענדליקער מאל; פונם פולן מויל זיינען אַרויסגעפאלן נאָסע, צעקייטעטע שטיקער און געבליבן ליגן אויף זיינע ביידע האנטפלאכן. פונדאנען זיינען זיי ווידער אַריינגעוואָרפן געווארן אינם

מויל, וואס האט זיי פארצערט אין א אימהדיקער האסטיקייט. און אז דאס איז געוואָרן אפגעטאן איז ער געבליבן לאנג שטיין אינעווייניק אין דער פינסטערניש, דעם קאפ פארגראבן אין די דלאַניעס, א פארגליווערטער און פינצטערער.

און די מאמע האט אויף דעם שפעט אין אַווענט געזאָגט: — "איצט פעלט נישט מער, רבנו של עולם, ער זאל אָפּשניידן א שטיק פלייש פון די קינדער און אָפּקאַכן... א טאטע, האָ? א טאטע-ע, האָ? רוצח..." און דאן דאס בילד פון די צוויי קינדערלעך, וועלכע שטייען אין קעמערל שעהן לאנג און קוקן דורך שפאָרונעס אויף א ברויט-קראם און אויף א קעז-געוועלב.

"אומעלע קוקט אזוי מיטן לינקן אויג, און די צונג אין מויל שווימט דערווייל ארום אין שטראמעלע פון זיסן שפייכעך... ער דערוועט פלוצים ווי דאָרט קעגנאיבער האָט א האָנט פון אינעווייניק אַראָפּגענומען א ברויט. ער גיט אַ זיפּץ הינטער אים שטייט פערעלע ציט אים ביים הענטל און הערט נישט אויף צו בעטן.

— לאז מיך אויך צו... אלץ דו... אלץ דו... כ'בין אויך הונגעריק.... "אומעלע רירט זיך נישט פון אָרט. פלוצים שרייט ער אויס ווי נישט מיט קול:

"— נעם נישט, נעם נישט, נעם נישט!.... "קעגנאיבער האט די האנט ווידער צונויפגעשארט צוויי ברויט און א גאנצע קופע זעמל....

"און אז פערעלע צופט אים עקשנותדיק ביים ארבל און וויל נישט אָפּ-טרעטן, ווערט ער אין כעס און שרייט אויס:

"— כ'וויל נישט און שוין, איך נעם עפעס פון דיין קעז?" און אזוי "עסן" די קינדער דאס ברויט מיטן קעז, ביז עס ווערט אינ-גאנצן צוגענומען דורך אַנדערע....

בלויז איינמאל עסן די קינדער צו דער זעט: ווען די דייטשן כאָפן צו פון גאס שימעלען, דעם טאטן, און די מאמע גיט זיי אַפּ דעם טאטנס ברויט: — עסט, קינדערלעך, עסט ס'איז דעם טאטנס ברויט. דעם טאטנס גאנצע ברויט....

ערשט ווען מען לייענט איבער די דערציילונג, נעמט מען באגרייפן, וואס עס קאן זיך אויסבאַהאַלטן אונטער אַזאַ פשוט, טרוקן קעפל, ווי "ברויט". און אזוי נעמט שפיגעל איין פשוטע זאך נאָך דער צווייטער: "ערד", "שניי", "ברויט", "בליעכץ", געזאנג פון פייגל, און קאנדענסירט אין זיי דיכטעריש די יידישע און מענטשלעכע טראגעדיעס אין די היטלער-געטאס. אבער אין דער לעצטער דערציילונג, וואס טראגט דעם נאמען פונם ביכל, טרעט ער צו צו געבן א בילד פון דער גאנצער טראגעדיע: געטא.

אין אַ פּאַעטישער ראם גיט שפיגעל אַ שוידערלעך בילד פונם געטא-לעבן: נאך אַ פרעכטיקער שילדערונג פון אַ זונאויפגאנג, נעמט שפיגעל שיל-

דערן דעם קאנטראסט. די מלכות געטא, וואס איז נישט נאך ארויסגעשטויסן געווארן פון די מענטשלעכע געזעצן. נאך זי איז אויך ווי ארויסגעפאלן פון די נאטור־געזעצן:

„ווי נאך דער טאג, א קראנקער, א צעטומלטער פאלט אריין אין געטא. אזוי נעמען זיך ארויסשארן פון דער האלבער פינסטערניש, פון אונטער שטיגן, פון פינסטערע קעלערס, פון קליינע דירהלעך, — — — זיי גייען, די מענטשן, פון אלע הייזער, פון אלע שטאקן, פון אלע שטובן, פון אלע לעכער און מיט זייערע זעק און טארבעס נעבן זייערע הערצער לאזן זיי זיך איבער די הויפן פון געטא. זיי ציען מחנות ווייז, ווי א סטאדע צעשראקענע מיין צו טופלע נאס פוילעכטס, צו כלערליי גראָ אַפּפּאַל פון עסנוואַרג, צו קלעפיקן הויט, וואָס ליגט אין די אָפּענע און באהאלטענע מיסטקאסטנס פון מלכות געטא.“ דאס בילד פון הונגעריקן געטא איז שוידערלעך, מעכטיקער ווי דאנטעס גאנצער צו געטראכטער גיהנם.

אָבער דאָס איז נאָר אַ הינטערגרונד פאַרן עיקר־בילד פונם מלכות־געטא. יידן אַרבעטן אין דער קירכע „די הייליקע מאריע“. דאָ ווערט געפאַקט, דורך הונגעריקע יידן, „אין גרויסע זעק דער ווייסער פוך און די ווייכע פּע־דערן פון יידיש בעטגעוואָנט. פון די שטעטלעך זענען זיי אָנגעקומען פאַר־פלעקט מיט בלוט און יידיש געוויין.“ אָבער „טיילמאל געשעט“:

„...פּלוצים, אינמיטן פאַקן די גרויסע גראַע זעק מיט ווייכן פוך, דער־הערט מען פון אויבן אַ לייכטן קלאנג. דער ווייכער קלאנג קומט פון גאר אויבן, פון די טורעמלעך וואו עס שווייגן די פאַרשטומטע גלעקער. און די גלעקער הויבן אן זיך וויגן, שטיל און פאַרכישופט. די יידן האבן מורא אויפצו־הויבן די קעפּ, די גלעקער וויגן זיך איצט צעכוואַליעטע און דאָס שטאַרקע גלעקער־געזאַנג טראָגט זיך ווייט צו די נאַנטע פעלדער. באַלד וועלן אָנקומען די פויערים, מיט פרום געזאַנג ווערט פול אונטער די קופאַלן. די לאנגע קאַ־רידארן שאַררן פון קליידער און פרומע טריט. די יידן הויבן נישט אויף זייערע קעפּ און אַ פחד פון קירכלעכע שאַטנס פאלט אויף זייערע הערצער. און דע־מאַלט זאַמלען זיי זיך אין אַ ווינקל און איינער פון דער עדה רייסט זיך אַרויס מיט אַ כליפּ:

„—רבנו של עולם, זיי זיך מרחם אויף דיין פאלק ישראל... האב רחמנות אויף דיין ארעם פאלק!...“

„און פון אויבן, פון די הויכע ליידיקע ארעמלעך, טראגט זיך ווידער אַ ווינט, אן איינזאמער און קילער.“

די יידן ווייסן פון וואָנעט זייער אומגליק שטאַמט. ווי אַנדערש עס קלינגט דיאָזיקע עכטע דיכטונג, ווען מען פאַרגלייכט זי מיט שלום אשם אויף קאלט צוגעטראכטער דערציילונג וועגן יעזוסן פון דער קירכע אויף גזשיבאו (אין זיין בוך „דער ברענענדיקער דאָרן“). און דא איז אויך דא דער קריסט.

די דערציילונג שפיגעלט הויבט זיך אן מיטן זונאויפגאנג און פארענ־דיקט זיך מיטן זונפארגאנג.

די פאר ווערטע שעה פאר יידן הויבט זיך אן. אויף אַ זייטיק געסל, נישט ווייט פון דער קירכע שטייט אַ קליינע געמויערטע קאפעליטשקע, וווּ ס'ברענט אַ נר־תמיד. אינעווייניק שטייט די גיפסענע פיגור פונם געקרייזיקטן. וואָס טונקעלער עס ווערט אַרום, אַלץ שאַרפער פאַלט דאָס רויטע ליכט הינטער דעם געקרייזיקטן. אויפן הויכן טורעם־זייגער רוישט ווידער דער ווינט. די נאָכט ליגט שוין אין די פענצטער פון מלכות געטא. דער לעצטער ייד לויפט אַדורך דאָס געסעל. דאָס הייליקע פלעמל פון דער קאפעליטשקע שלאָגט אים אין פנים. איבער די דראָטן קלאָפן שטיוול. דייטשן גייען אין געטא אַריין. דער געקרייזיקטער אין האַרץ פון געטא ווערט אָנגעגאַסן מיט פלאם. זיין דארער פאַרפייניקטער יידישער גוף ליגט איינגעהילט אין אַ רויטקייט פון וואָרעם בלוט.“

עס וואָלט פאַר יעדן עכטן לעזער געווען כדאי צו פאַרגלייכן שלום אש'ס יעזוס אין יידישן געטא און שפיגעלס.

* * *

דאָס קליין ביכעלע „מלכות געטא“ איז אַ באַגלייבטער עדות, אַז מיר האָבן אין ישעיהו שפיגעל אַ עכטן דיכטער, וואָס איז באַשאַנקען מיט גרויס טאלאנט און אַחריות־געפיל פאַרן וואָרט.

איך האב נאך קיינמאל אַזוי פיל נישט ציטירט אין אַ רעצענזיע. און דאָך האָב איך זעלטן ווען געהאַט דאָס געפיל, אַז כ'האָב צו ווייניק ציטירט, ווי אין דער דאָזיקער.

(סוף)

י. ביעטש

אויפן שוועל פונם נייעם יאר

מיטן היינטיקן דעצעמבער נומער ווערט פארענדיקט נאך א יאר, פונם דערשיינען אין לאנדאן, דער חודש זשורנאל „לשון און לעבן“. איינער פון די אומצייליקע יידישע אויסגאַבעס אין דער וועלט, וועלכן א. נ. שטענצל גיט אַרויס רעגלמעסיג און פינקטלעך יעדן חודש, שוין אַריבער צען יאָר. די צייט־שריפט איז געבוירן געוואָרן אין אַ צערודערטער, צעטומעלטער צייט. אַ צייט, ווי אַ דריטל פון אונזער פאַלק איז אויף אַן אַכורדיקן אויפן אומגעקומען. די שענסטע מענטשלעכע אידעאַלן, ווי פרייהייט, גלייכהייט, און ברידערלעכקייט, זיינען באשפיגן און אויסגעלאכט געוואָרן. אין אזא צייט פון געפאַר איז מען געצוואונגען צו פאַרטיידיקן דאס אייגענע ביסל קיום, כדי ממשיך צו זיין די גרויסע גייסטיקע ירושע, וואָס ס'איז אונז געבליבן. אין אַזעלכע שווערע צייטן פון גרויסע וועלט איבערקערנדיקע געשענישן, מוז מען זיין אויף דער וואַך פון אלדאס פּאַזיטיוועס, וואָס ס'ווערט געטאן אין דער

יידישער קולטור וועלט, און אביעקטיוו באלויכטן די וויכטיקע ליטערארישע קינסטלערישע דערשיינונגען. בעיקר צו בלייבן באהאפטן מיט די לעבעדיקע שאפערישקייט אונדזערע. שטעלט זיך די פראגע, האט די דאזיקע צייט-שריפט, דערפילט אט די אויפגאבע? ...

ס'איז קלאר אז די העפטלעך און איצט דער זשורנאל „לשון און לעבן“, האט לויט די מעגלעכקייטן אירע אמבעסטן דערפילט די וויכטיקע אויפגאבע און געבריינגט צום אויסדרוק די אלע פראבלעמען, וועלכע זיינען נוגע דאס יידישע קולטורעלע לעבן אין דער גארער וועלט. אויב ס'זיינען פאראן טענות אז דער זשורנאל דערפילט נישט דאס, וואס א סך פון די קלוגע עצות געבער ווילן, איז דאס נישט די שולד פונם ארויסגעבער. די שולדיקע זיינען דער היגער יידישער עולם, וועלכע שטייען פון ווייטן און ווילן קיין האנט נישט צולייגן.

נאכאלעמען איז דער זשורנאל א ווירקלעכקייט, ס'איז גענוג אנצוצייגן, אז אויף די זייטלעך פון דעם זשורנאל דערשיינען תמיד ליטערארישע דער-ציילונגען, סקיצן, קריטישע ארטיקלען, סאטירישע און פאנטאסטישע פערזן, פון היגע יידישע שרייבער, און פון אנדערע לענדער. כאטש ס'איז דא נישט דער ארט צו געבן א רשימה פון אלע די שרייבער, וועלכע זיינען מיטארבע-טער אינם זשורנאל „לשון און לעבן“, מוז אבער געזאגט ווערן, אז אייניקע פארנעמען א חשובן ארט אין דער יידישער ליטעראטור. דער חידוש ווערט דורכדעם נאך גרעסער: פאר וואס אזא שוואכע באציאונג מצד די שרייבער משפחה?

א חודש זשורנאל אין לאנדאן ארויסצוגעבן, איז א שווערע אויפגאבע. מיר, „פריינט פון יידיש לשון“, וועלכע זיינען פאראינטערעסירט אז דער זשורנאל זאל גרייכן יעדע הויז, וואו מען רייזט יידיש, האבן דעם גלויבן און די טיפע איבערצייגונג, אז ס'ווערט געטאן א וויכטיקע זאך, קוקן נישט אויף קיין שום אנשטרייגונג, אויף קיין שום מי פון אונדז פערזענלעך. דאריבער נעמען מיר זיך דאס רעכט צו פארלאנגען פון די יידן, וועלכע האבן ליב דאס יידישע ווארט, אינאיינעם שיצן דאס איינציק ברענעדיק ליטעראריש ליכטל, אינם יידישן לאנדאן, און אויסשטרעקן א העלפנדע האנט, ביז ס'וועלן קומען בעסערע צייטן. ...

אמת, אז אסך פלענער און פארזוכן זיינען פון צייט, צו צייט געמאכט געווארן, ווי ארויסצוגעבן זאמעלליכער, מיט א שטרענג סעלעקטירטן תוכן! מיט וועלכע מען וויל באגליקן דעם לאנדענעם יידישן עולם. געוויס קען דאס באטראכט ווערן, ווי א שריט פאראויס, איז אבער די צרה, וואס די אלע געווארפענע לאזונגען, זיינען תמיד ביי דעם געגליבן. דאס אליין האט געשאפן עפעס א פרעמדקייט צום יידישן שרייבער, ממלא צום יידישן בוך, דאס זעלבע איז נוגע דאס יידישע טעאטער, פון וועלכן ס'איז נישטא באזונדערס פריילע-כעס צו שרייבן. אפילו די גאסטשפילן פון אזא בארימטן און באדייטענדען

שוישפילער, ווי זיגמונט טורקאו, איז דאס טעאטער, די מערסטע טעג פון דער וואך כמעט ליידיק געווען.

א שיינ קאפיטעל פארנעמט אין דעם יאר 1949 די ליטערארישע שבת נאכמיטאגס, וועלכע האבן זיך דערווארבן א גוטן נאמען, א דאנק זייער קולטור-רעלן ניווא. חוץ, וואס א טייל פון די שבתים ווערן געווינדמעט דער יידישער און העברעאישער ליטעראטור, ווערן אויך געהאלטן רעפעראטן, איבער פראגן און פראבלעמען, וועלכע געהערן צו דער ליטעראטור, וואס שפיגעלט אפ די טראגישע גרוילטאטן פון דער נאציסטישע ביטערע צייט. באמיענדיק זיך אינם איצטיקן מאמענט פון אסימילאציע, צו אינפארמירן, ווי ס'האלט און דער יידישער ליטעראטרישער וועלט.

עס איז שוין פיל מאל און מיט רעכט געזאגט געווארן אז פונקט, ווי מען האט אמאל נישט געקענט זיין א תלמיד-חכם און גענוגענד ידיעה אין תורה און תלמוד, אזוי קען קיינער מער זיך רעכענען פאר א יידישן מענטש און א געהעריקער ידיעה אין די יידישע קלאסיקער. עס איז נישט מיין כוונה, איך בין אויך נישט בארופן דערצו, צו געבן אן אבהאנדלונג איבער די יידישע לי-טעראטור, וועלכע איז ביים היינטיקן טאג איינע פון די וויכטיקסטע טיילן פונם יידישן שפונגס געניוס. די ליטעראטור, אזוי אויך דאס יידישע טעאטער דורך וועלכן דער יידישער מענטש זעט די וועלט, זיינען די גייסטקע אינסטי-טוציעס, דער שפיגל אין וועלכן עס רעפלעקטירט זיך די אויסערליכע וועלט, וועלכע קוקט אריין אין דער יידישער נשמה און הארץ.

בלי ספק האבן די ליטערארישע שבת נאכמיטאגס, וועלכע עקזיסטירן שוין שיינע יארן דערווארבן א בכבודיקן ארט צווישן די יידן, וועלכע וויינען אין ווייטשעפל און ארום, וואו דער יידישע מאסן קומט שבת בייטאג הערן א יידיש ווארט, אזוי ווי מען פלעגט אמאל קומען הערן א מגיד. די יידן, וואס האבן גערעדט יידיש, ווען זיי זיינען ארימער געווען און געוויינט אין די איסט ענד און היינט וויל מען פארגעסן יידיש, צו זיי ווילט זיך זאגן אז זיי פארלירן אסך, וויל מען קען זיך נישט אויסלעבן מיט פרעמדע ליידן און פריידן. די שפראך, אויף וועלכע מען איז דערצויגן געווארן איז נאנטער צום הארץ, ווי אן אנדערע שפראך, וועלכע מען האט נישט ריכטיג דערלערנט.

דאס זעלבע קאן אויך געזאגט ווערן איבער אונזערע סוף-חודש-זונטיקס און בן אורי, אין וועסט-ענד, ווו צענדליקער מענטשן קומען אויף די אונטן. דא האבן געוויסע פערזאנען שוין געהאט גרויס אינטערעס אונזער ארבייט צו שטערן, — ס'איז דאך עפעס די וועסט ענד! — אבער ס'איז זיי נישט געלונגען. ...

מיר, טארן נישט אפלאזן די גייסטיקע פאזיציעס, וועלכע איז מיט אזוי פיל שוועריקייטן געשאפן געווארן, נאר זיי פארשטארקן. זיכער פאדערט זיך גרויסע אנשטרייגונגען, אבער עס לוינט זיך. שוועריקייטן זיינען איצט געקומן אויף דער יידישער גאס, דאס יידישע בוך, דאס יידיש טעאטער, דאס דערשיי-

נען פון „לשון און לעבן“ ראנגלען זיך מיט סכנות נפשות פאר זייער עקזיסטענץ.

מיר גייען אן מיט אונזער ארבעט, מיר זיינען גרייט דאס ווייטער צו טון, אבער מיר מוזן האבן די נויטיקע מיטלען. מיר ווענדן זיך צו איך לעזער און פריינט פונם יידישן ווארט העלפט די מיטלען צו שאפן.

איך וויל קיינעם נישט ווארענען, און דאס איינציקע ליטערארישע ליכטל קען דורך די פאסיוויקייט, מצד דעם עולם חסד-ושלום אויסגיין און דער חשך וואס הערשט ביי אונדז נאך שווערער און דיקער ווערן. אונדזער דור איז בא-דראט פון גייסטיקער אסימילאציע, קענען מיר זיך נישט דערלויבן דעם לוק-סוס צו זיין פאסיוו און איצטיקן מאמענט. עס ווענדעט זיך אין יעדן פון איך צו פארפעסטיקן דאס שטיקל פאזיציע, וועלכעס איז מיט אזוי פיל שווערי-קייט דערגרייכט געווארן.

מיר שטייען אויפן שוועל פונם יאר 1950, ווי זאגט מען, א ווארט אין צייט שאדט קיינעם נישט.

אין-דער-גייך און פארביילויפיק...

1. א שטיקל באריכט כאטש איבער איין שבת

אויף דעם שבת, געווידמעט פריינט מיכל זילבערבערג פאר זיין פארן קיין ישראל, ווו ער האט פארגעלייענט קאפיטלעך פון זיין נאך ניט פארעפנטלעכט בוך פון ווארשעווער געטא, איז אויך טורקאוו אנוועזנד געווען און דער עולם פון די יידיש ליטערארישע שבת נאכמיטאגס האט ביידע חשובע געסט מיט-געגעבן זייערע הארציקע ברכות אויף זייער וועג קיין ישראל.

מיכל זילבערבערג איז נישט קיין פנים חדשות ביי די י.ל.ש.ג. ער האט אויך ערשט פאר אייניקע וואכן אויף דער פייערונג איבער אליהו בחור גע-האלטן זיין אויסגעצייכענטע רעדע. די אייניקע קאפיטלעך וואס דער מחבר האט אליין פארגעלייענט זיינען מער ווי „רעפארטאזש“, זיי זיינען געלאדן מיט דראמאטישקייט, און פיין סטיליזירט. דאס בוך איז אן שום ספק א פארט-זעצונג צו דער סעריע „פויילישע יידן“ וואס דערשיינט אין באענאס-אירעס. אין דעם אונט וואס איז געווען בעיקר געווידמעט דער חורבן-ליטעראטור, אין וועלכער ס'זיינען שוין דערשינען אזעלכע וויכטיקע ביכער פון שטריגלער, ד"ר דוואזשעצקי, ראכמאן, טורקאוו, גראדע, סוצקעווער א.א. האבן זיך בא-טייליקט דער באקאנטער אקטיאר יידל גאלדבערג מיט זינגען געבירטיקס לידער, נחמן רובין מיט דעקלאמירן „צו די הימלען“ פון קאצענעלסן, י. ביעטש און אייזיק גאלדבערג האבן געלייענט געטא-דערציילונגען.

צום סוף פון דעם געלונגענעם ליטערארישן שבת נאכמיטאג האט משה עובד ווארעם באגריסט טורקאוו וועלכן דער עולם האט אויפגע-נומען מיט גרויס באגייסטערונג, און דער פארזיצער האט די ביידע חשובע געסט געווינטשן א לך לשלום אויף זייער וועג קיין ישראל.

אין דער צייטונג איז קיינמאל קיין באריכט נישט איבער אונזערע שבתים און אונזער ל.א.ל. איז יעדעס זייטל מיט גאלד געווינגן, זאל כאטש צום סוף יאר זיין א שטיקל באריכט איבער איין שבת.

2. נאך עפעס איבער טורקאוו'ס שפילן

פון די דריי איבערזעצטע דראמעס וואס טורקאוו האט געשפילט, דעם „גלאקן-ציער פון נארטרדאם“, די „שבת צבי“-סצענע און דעם „קארגן“, האט זיך זיין קינסטלערישע אומבאגערענעצטע מעגלעכקייט אן בולטן ארויס-געוויזן ביים לעצטן. ביים ערשטן האבן שטיקער בינע געפעלט, צומאל איין שפיץ פונם קלויסטער כאטש זען! און דאס צווייטע מיט זיין גאנצער עמאציע און מאנומענטאלקייט איז געווען סעקטיש-ענג — כאטש עס האט געגעבן א שלאג איבערן קאפ ווי מיט א דובינע. אזא פייער אינטימער קינסט-לער ווי טורקאוו האט גאר נישט נויטיק אזעלכע שטארקע מיטלען, אזעלכע הויכע טענער אנטזשלאגען.

אינם „קארגן“ האט זיך טורקאוו באוויזן מיט זיין רייכער סקאלע פון וויסן און קענען. די אויפפאסונג שוין פונם גאנצן איז געווען א ריין קינסט-לעריש קולטיווירטע — א גראציעז-וויגנדיקער, אלט-פראנצויזישער מינועטן-טאנץ פון אנהויב ביזן סוף, און די רעזשי האט בריליאנטירט פון יעדן אק-טיאר. ראזא טורקאוו אין איר ראלע פון דער שדכנטע האט זיך באוויזן פאר אונז ווי א גרויסע אקטריסע.

זיגמונד טורקאוו'ס נסיעה קיין ישראל וועט זיכער זיין א גרויסער דער-פאלג, כאטש ער וועט דארטן מסתמא שפילן אין העברעאיש (דינא דמלכותא דינא!...). דער אויסדרוק פון „אין כחו אלא בפה“ איז זיכער נישט חל אויף טורקאוו'ן, ווארים א חוץ וואס זיין כוח איז גרויס אין רעזשי איז זיין מימיק-פסיכא סילוועטן שפילן נישט קיין אויסדריקלעך לשונ'דיקס — זיין סטיליזאציע גרעניצט זיך שוין טיילמאל מיט תלמיד-חכמדיקן כבד-פה'איד-קייט — א רענדל א ווארט! — און דאס, זיין קינסטלערישער מאניעריזם אזוי צוזאגן! — וועט אים דווקא העלפן דעם עברית-אקצענט לייכט בייצוקומען. אגב, ראטן מיר אלע וואס פארן קיין ישראל, צו פארן איבער לאנדאן, ווען זיי וועלן זען דעם גייסטיקן ים-סוף געמוזעכץ אין וועלכן מיר לעבן דא, וועט זייער ליבע צו ישראל פארטאפלער און געשטארקטער ווערן...

3. די שוין צו לייכטע יידישע אפערעטע...

עפעס קומט אויפן רעיון דער פסוק „שעלים הולכים בו“ ווען מען זעט דא וואכן-אין-וואכן-אויס — די וואכעדיקע האפקעס אויף דער בינע, אבער ווי האט רבי עקיבא געזאגט: דווקא דער קיום פון די פיקסלעך איז דער סימן, אז דאס צוריקקערן פון דער הייליקייט וועט אויך מקיום ווערן. כדי אבער צו פארשטיין פארוואס „גלייכט“ טאקע עולם בעסער די פלא-כע אפערעטעס מיט פיל „געזענגע און טענצע“ מער ווי א ריין אויסגעארבייט

און אויסגעווייגן קונסט-ווערק, מוזן מיר זיך נישט נאָר אַרומקוקן אויף דעם
נאַרש-לאַנדליקן און פאַטשענדיקן עולם, נאָר אויף אונזער נאַרישן וועלטל,
וואָס מיט איין דריק ביים אַטאָם-קנעפל פאַרדרייט עס זיך מיט הינטן אַרויף.
אונזער גאַנץ ציוויליזירט לעבן, מישטיינס געזאַגט, ווערט פון טאָג צו
טאָג פאַרפלאַכטער און ניווילירט! די מאַסע — דער ראַבאַט, איז געוויינט
צו פאַרלייכטערן זיך דאָס לעבן און צו פאַרביליקן עס מיט אַ דריק ביים
עלעקטרישן קנעפל, מיט אַ דריי ביים גאַז-רערל — מיט ווייניק אַנשטרענג
דערגרייכט מען דעם מאַקסימום! און כסדר און יעדע רגע דעם זעלבן דריי,
דעם זעלבן קוועטש, ביי אלע אונזערע נויטווענדיקייטן, ביי אַזאַ פאַראיינפאַכט
לעבן איז דושאַז — מוזיק, „פאַלקס-טראַט“ — טאַנץ, גראַם-ווייזן — דיכטונגען.
די ציוויליזירטע גרויס-שטאַט-מאַסע איז אַוועק פונם מקור, פונם מעמקימ-
דיקן, פון פארטיפן זיך אין זיך, פונם פראַבלעמאַטישן — מיר זיינען געוואָרן
אַטאָמיזירט! און מיט יעדן שריט ווייטער צו דער ציוויליזאַציע גיין מיר אַלץ
אַוועק אַ טראַט פון קולטור, פון טראַדיציאָנעלן, פון מקורותדיקן, פון קאַסמישן.
און ווער נאָך ווי מיר יידן איז נאָך אַזאַ גרויס-שטאַט פאַלק! אַז אונזערע
אַלע קליינע שטעטלעך האָבן מיר פאַרלוירן און געבליבן בלויז ביי לאַנדאָן,
ביי ניו יאָרק, איך האָב שיעור אויך נישט געזאָגט — ביי תל אביב!...

4. דער גוט-באקאנטער דזשעק רעכטציט אין די יוגנדלעכע לאה שמערלינג

בכל-אופן מוזן מיר אָבער דאָך וויסן ווי צו שעצן די יידישע פאַלקס-
טעאַטערס אין אונזער ישוב, אויף וואָס פאַר אַ ניוואַ זיי זאָלן נישט שטיין —
שטייען זיי נאָך אַלץ אויף אַ שענער ניוואַ ווי אונזערע אנדערע קולטור-אינ-
סטיטוציעס און מסודות וואָס אונזער קהילה און פארטיי אַרגאַניזאַציעס האַלטן
אויס.

קודם כל איז דאָס טעאַטער אַ פאַלקס דינסט און מאַסן פאַרוויילונג אויף
יידישלעכן אופן און האַלטן זיך אויס אויף אייגענע הוצאות אַן שום מאַסן-
אפּילס. און דער עיקר אויב מיר האָבן 9 חדשים אין יאָר פאַלקס-טעאַטער,
האָבן מיר אויך דערפאַר אַ צוויי חדשים אין יאָר גוט קונסט טעאַטער — אין
ליידיקן קומט קיין מזל ברכה שוין זיכער נישט אַרייַן!...

אין אַלעקס טעאַטער שפּילט איצט די טאַלאַנטירטע יוגנדלעכע אַפּערעטע
זינגערין לאה'לע שמערלינג מיט אירע פאַרטנערס יוסף שמערלינג און מאַריס
סענד, און דעם חזנישן זינגער האַס, די יידישלעכע אַפּערעטעס פון דער אַלטער
גוטער צייט. אָבער מיזלס פלאַנט ווידער אַריבערצוברענגען פוקס'ן, ווייל דעם
מאסן-עולם געניגט שוין נישט „טאַנצנדיקע“, „זינגענדיקע“ און „שפּרינגענ-
דיקע“, זיי ברויכן שוין עפעס „בעסערע קלאַס“ — אַז ס'זאָל אַ נעם טון ביים
פופיק!... איך פאַרשטיי זייער גוט דעם סאָרט „בעסערע קלאַס“ מענטשן... און
אויב שוין צאָלן אַ גינע פאַר אַ טיקעט, ווילן זיי אַז ס'זאָל זיי רינען איבער
דער באַרד...

אָבער דער זעלבער מיזלס האָט דאָך אָבער אויך אַראָפּגעברענגט אַ בור-
לאָוו, אַ האַלפּערין, און וועט זיי ווייטער זיכער אַראָפּברענגען. איך וויל נישט
מיזלס'ן פאַרענטפערן — איך וויל דאָס טאַטשען אין האַרצן שטיל מאַכן!
אלנפאלס דזשעק רעכטציט, איצט אין גרענד פאַלעי טעאַטער טוט וואָס
ער קען — און ער קען! און דער עולם לאַכט און האָט הנאה, אפנים, אַז אַ
עלעגאַנטער אַפּערעטן-אַקטיאָר קאָן דעם יידישן טעאַטער-גייער נאָך אַמווירן
מיט אַ לידל, מיט אַ טענצל, מיט אַ וויץ און נישט אַרויף אויפן שלאַך פון נבול-
פה און נידריקן שונד, דאָס נעמלעכע צוהערן אין אַלעקס-טעאַטער — פּיין
בחנט און ליהודים!

בכל אופן באַדאַרפן די ליטעראַרישע שוישפּילער נישט אַוועקפאַרן מיט
אַ שווער האַרץ אויף „אונז“, וואָלטן זיי געקומען מיט נייע זאַכן צו אונז, זאָגן
מיר מיט דער „חתונה אין פערנוואַלד“ פון לייוויק א.א.וו., וואָלט עס מסתמא
גאַנץ אנדערש געווען, אמת, עס שטייט געשריבן „בכל יום יהיה בעינך
כחדשים“, אָבער ס'איז דאָך אויך „אין בית מדרש בלא חדוש“ — איך שמועס
זיך נאָר אַזוי גלאַט אַדורך מיט מיר ווייל ס'איז מיר באמת שווער אויפן
האַרצן...

5. ק"ק כנסת ישראל

אַן שום ספק מוזן אויסגעדריקט ווערן גרויס אנערקענונג די „ק"ק כנסת
ישראל“, די יונייטעד סינאַגאָג, פאַר דעם צוריק אין אַרדנונג ברענגען דאָס
אַדלער-הויז מיט דעם וואַרעמען און באַקוועמען לעזע-זאַל און ביבליאָטעק,
אָבער פאַר אַזאַ רייכע אינסטיטוציע ווי די באַרד אָף דעפּוטיס אין גרויס ברי-
טאַניע, וואָלט עס זיכער נישט קיין סך אויסגעמאַכט ווען די ביבליאָטעק זאָל
זיך פאַרשאַפן די נייע אויסגאַבעס אין העברעאיש און אין יידיש, וואָס דער-
שיינען יעצט, כן ירבו, אין דער הונדערטער, און נישט רק אַלץ בלייבן ביים
אַלטן, אפשר וואָלט אויך מתוך דעם געפונען דעם וועג צום יידישן לעזע-זאַל
און ביבליאָטעק אויך דער יוגנטלעכע לעזער...

אויך זיינען די איינגעפירטע זונטאָג-קאַנצערטן יעצט אין אַדלער-הויז
פון גרויס וויכטיקייט! אָבער ס'וועט זיי לגמרי גאַרנישט אַפּקומען פון ענג-
לישן יחוס, אויב אין אַ פראַגראַם, געדריקט אין ענגליש, (פון וועלכן דער ק"ק
קיניגט אַראָפּ ווי אַ בע"ה להבדיל), אין וועלכן ס'פאַרנעמט אַ מענער כאר מער
ווי די העלפט מיט יידישע פאַלקס-לידער, און דער עולם האָט אויך פון דעם
טייל די גרעסטע הנאה, מער ווי פון „טראַוויאַטא“ און זולצער, א.א.וו. ווערן
אַלע קאַמפּאָזיטאָרן כביכול, דערמאָנט ביי זייערע נעמען און זייערע קאַמ-
פּאָזיציעס, אויסגערעכנט ווי זיי הייסן און פון וואָס פאַר אַן אַפּערע אַרויס מען
האָט זיי גענומען, נאָר פאַר די אַלע ווונדערלעכע יידישע פאַלקס לידער איז
פאַראַנען דאָס איינע אומפאַרשטענדלעכע וואָרט Traditional.

דאָס איז אפנים נאָך די אַלטע יידישע טראַדיציע „דער גוי איז טריפה
אָבער דער גראַשן איז כשר“ — און דאָ ביי דער ק"ק כנסת ישראל איז עס

מיט דער קאפאטע אומגעקערט: יידיש איז טריף ווי חזיר, נאָר דעם עולם האַלטן דערמיט מעג מען. דאָס איז שוין מער ווי באַהאַלטענע גלייכגילטיקייט, דאָס איז שוין — די אַלטע שנאה פון יהודים צום מזרח ייד; צו יידיש! און אַז מזרח־יידן יהודים זיינען זיי נאָך פויפסטלעכער ווי דער פויפסט.

6. א פאדערונג צו דער „פעדעריישאן“

עס וואָלט באמת געווען אַ פאַרשלאָג פאַר די „פעדעריישאן“, אַז זיי זאָלן זיך אַ נעם טאָן צו אונזער מאַמע־לשון — מ'האַלט דאָך אין איין שרייען, אַז „יידיש איז טויט“, „יידיש איז געשטאַרבן“, און אַ טויטן טוט מען דאָך ווייַ-ניקסטנס זיין רעכט... די „פעדעריישאן“ איז דאָך די ח"ק פון די מזרח יידן... איז אויב ס'פאַסט נישט די „יוניטעד“ צו האָבן צו טאָן מיט יידישער לי-טעראַטור און קולטור, אַ חוץ עס צו פאַרדעקן און צו פאַרזשאַרגאַנעווען, צו ניוויעלירן און דעגראַדירן, זאָל דאָך די „פעדעריישאן“ איינאַרדענען יידישע לעקציעס, רעפעראַטן אין יידיש, קאַנצערטן א.א.וו. — די יידיש קולטור איז דאָך זייער האָב און גוטס, מיטגעבראַכט פון די יידישע שטעטלעך, זייער היי-ליקסטע און טייערסטע ירושה — עס איז דאָך אַ פלאַץ להתגדר בו, צו זיין שטאַלץ מיט די אייגענע יידישע אוצרות.

און אויב די יידישע שטעטלעך זיינען אויסגעקוילעט און פארטיליקט, וואָלט דאָך אַזאַ האַנדלונג געווען דער אמת'ער חסד של אמת; די ריכטיקע מצבה נאָך די מיליאָנען אומגעקומענע און קדושים.

אייניקע היימישע אגודה און „פעדעריישאן“ רבנים פאַרשטייען דאָס! מען ברויך נאר צו הערן לערנען אַ פסוק חומש הרב צימערמאַן אין די ווינטער-דיקע פרייטאָג־צונאַכטס אויף זיין פויליש-חסידישן און רבניש-בעל־דרשנדיקן שטייגער, אָדער הרב אַרטמאַן, דעם רעדאַקטער פון דער אגודהשער יידישער וואָכנצייטונג, אויף זיין מתנגדיש-ליטווישן מגידישן אופן.

און איז דען נישט אונזער ליטעראַטור און קולטור יידישלעכער המשך פונם בראַצלאַווער, פונם באַרדיטשעווער און פונם דובנער? פונם ריין יידישן, קולטורעלן און אפילו פונם רעליגיעזן נאַציאָנאַלן שטאַנדפונקט מוז דאָס די יידישע קהלה נעמען אין איר האַנט, ווי די ווארשא-ווער און די ווילנער קהילות האָבן עס געטון, און וואָס אַמשנעלסטן, איידער עס ווערט צו שפעט, וואָרים עס איז אַ סך לייכטער צו פאַרלירן חלילה די 12 מיליאָן יידן אין גלות, ווי צו האָבן אין גיכן די ערשטע 2 מיליאָן יידן אין ישראל.

אָדער איז עס ביי אונזערע מזרח יידן דאָ אין לאַנדאָן, ביי די פירנדיקע ראשים פון די „פעדעריישאן“ אויך שוין ליהודימ'דיק? ... און די גאַנצע היי-ליקע ירושה פון דער היים ליגט זיי אויך שוין אין דער לינקער פּיאַה?... דאָס ווילט זיך בשום־אופן נישט גלויבן. ש.

יחזקאל נח ערלעכמאן

דער סוד פון „קציצת צפרנים“

(חסידישער פאָלקלאָר)

דער גרויסער רבי ר' נפתלי צבי ראפשיצער ז"ל, איז א חוץ זיין גדלות אין נגלה און נסתר, איז ער אויך געווען באקאנט ביים פאלק אלס א זער הומאַניסטישער און גוטמוטיגער מענש. ער האט ליב געהאט צו הערן און צו זאגן גלייך ווערטלעך, וואָס מען האט געדיינקט, אַז ער זאגט עס „דברים של מה בכך“, אבער טייל מאל איז געווען איינגעהילט אַ טיפע כוונה. אַ מאָל ווען ער איז געוועזן אין לובלין, איז צו געקומען צו אים אַ חסיד (קענטיג נישט פון די גרויסע חכמים) און זאגט צו אים: רבי, שוין זינט אַ צייט ווי איך האב באמערקט, אַז יעדן פרייטאָג שניידט איר אַפּ אייערע נעגל, ערשט ווען איר קומט אַהיים פון די מקוה, און ווייל עפ"י דין, דאָרף מען דאָך דאס צו טון פאר די מקוה, דען עס איז דאָך אַ חשש חציצה, פארשטייט זיך דאָך אז איר האט אין דעם אַן ענין נסתר, בעט איך דעם רבין, אז ער זאל מיר מגלה זיין דעם סוד דערפון.

דער רבי ר"נ האט זער נישט ליב געהאט מען זאל אים נאָך קוקן אין זיינע התנהגות, און האט געוואָלט ער זאל זיך אַפּטשעפּן פון אים, זאגט ער צו דעם חסיד, וואָס טויג דיר זיך אַריין צו לאָזן אין סודות. דו האסט נאָך גענוג צו לערנען און לימוד הנגלה, און מיין נישט אז סודות קומען אַן אזוי גרינג. זעסטו, צו דערגרייכן דעם סוד פון „קציצת הצפרנים“ מוז מען זיין צוגעגרייט מיט פ"ד (84) תעניתים און ש"ע (370) טבילות, און גרויסע סיגופים, דאמאלט קאן מען האבן די זכיה משיג צו זיין דעם גרויסן סוד, אבער איך זאג דיר נאָך אמאל לאז אב די סודות, און זיי מקיים „והנגלות לנו ולבנינו“, די ווייסט דאָך דעם פסוק „במופלא ממך אל תדרוש“.

דער חסיד האט נישט פארשטאַנען אז דער רבי האט דאס געזאגט בדרך בדיחותא האט ער עס אנגענומען פאר ערנסטע ווערטער. און האט זיך גענומען אויספירן דעם גאנצן צעטל, וואָס דער רבי האט צו אים געזאגט, עס איז אַוועק אַ צייט מיט מיט מאַנאַטן, ווען דער ר"נ איז ווידער געקומען קיין לובלין, האט זיך דער חסיד פארגעשטעלט פאר אים, און געזאגט, אז ער האט פינקט-לעך אלעס מקיים געווען, ווי דער רבי האט אים געזאגט, און איז שוין יעצט גרייט אויף צו נעמען דעם סוד פון קציצת צפרנים נאָך די מקוה.

דער ר"נ האט אין אנפאנג נישט פארשטאַנען וואס ער מיינט, ער האט אין גאנצן פארגעסן, וועגן דעם שמועס פון „קציצת צפרנים“ נאר נאכדעם ווי דער חסיד האט אים דערמאנט, וועגן דעם שמועס, איז ער געווען זער אויף געבראכט צו הערן אז דער חסיד האט עס אַנגענומען פאר ערנסט, און האט נישט פארשטאַנען אז ער האט דאס נאר געזאגט אלס וויץ, כדי ער זאל זיך פון אים אַפּטשעפּן.

Cl. Mark
AUTHOR
Date sent:

זאגט ער צו א
און ביזט זיך שוין פא
"גרויסן סוד".

זאלסט וויסן, אז א
נאך פאר די מקוה, א הייסע וואנע, און דאס מאכט די נעגל זער ווייך, און
שניידן זיי זיך ווייך ווי פוטער.

די אלע וואס זענען גראד געווען אין בית המדרש, און זיך צו געהערט,
האבן אויסגעבראכן אין א גרויס געלעכטער. האט זיך דער חסיד ערשט גע-
כאפט, אז די אלע הכנות, וואס ער האט דורכגעמאכט, איז עס נאר א ווייך,
בדרך הלצה. האט עס אים שטארק פארדראסן. ער איז אריין צום רבין
מלובלין ז"ל, און זיך באקלאגט, אז ר"נ האט אים געמאכט צו נאר. און איז
געווארן אויסגעלאכט און פארשעמט.

דער לובלינער האט געשיקט נאך ר"נ און אים פארגעווארפן, היתכן ר'
נפתלי! איר האט נישט געדארפט אזוי צו טון, דער יוד מיט זיין תמימות
האט טאקע געמיינט, אז עס שטעקט אין דעם, וואס פאר א סודות. נו! קומט
דאך אים נאך נישט דערפאר אזוי מבייש צו זיין, און נאך אלעמען שטייט
דאך אין די תורה "תמים תהי' עם ד' אלקיך" עס שטייט נישט "חכם תהי'".
דער רבי ר"נ האט זיך שטארק מתנצל געווען, אז עס איז אים גאר נישט
אין זיין געלעגן דעם יוד אבצונארן, "מיין טבע איז שוין אזוי צו זאגן אמאל
א גלייך ווערטל אין אלע קאנען מיד שוין דערפאר", איך האב אויך דעם
יוד געזאגט, אז ער זאל זיך דערווייל לאזן צופרידן מיט נגלה. כ'האב אים
נאך געזאגט דעם פסוק "במופלא ממך אל תדרוש" און עס איז מיר נישט
איינגעפאלן אז ער וועט עס נעמען ערענסט.

אבער — האט ער פארטגעזעצט — דער חסיד און איך קאנען מיר א סך
לערנען פון דעם געשעעניש, אז זוכה צו זיין צום "תמים תהי' דארף מען
טאקע זיין א "חכם תהיה".

רעדאקציע נאטיץ

דער המשך פון א. מ. פוקס, די ארטיקלען פון יוסף הלל לעווי, פון אפרים
טויבענהויז, הערש שישלער א.א. אין קומענדיק חודש.

מיטטיילונגען איבער די קומענדיקע שבת-נאכמיטאגס
(אין בערנארד-באראן סעטלמענט, 33 בערנער סטריט, א. 1. — 3 א זייגער)
שבת, דעם 3-טן דעצעמבער — א היינע פייער צום 150 געבוירן: א. פאלושאק
שבת, דעם 10-טן — רודאלף ראקער 75-טן געבוירן טאג; מינדל און דרין.
שבת, דעם 17-טן — א גרויסער חנוכה-ווארט-קאנצערט.
שבת, דעם 24-טן — א דיסקוסיע איבער אש"ס לעצטע ביכער.
שבת, דעם 31-טן — די טראדיציאנעלע מענדעלע מוכר ספרים פייערונג.

נעקראלאג עליאם לאוב, ניו-יארק.

טיפ בייג איך מיין קאפ פאר דעם פרישן קבר פון **עליאם** (אליהו)
לאוב, אנאלטן יידיש-סאציאליסטישן וועטעראן און א נאענטן האר-
ציקן פריינט פון מיינע יונגע יארן. די היינט צעזייטע און צעשפרייטע
פון דעם דאמאלס יונגען י. ל. פרץ-פאראיין אין בערלין וועלן קיינמאל
נישט פארגעסן זיין מסירת נפש פאר דער יידישער קולטור און אומ-
דערשראקענעם קאמף פארן שלום אין דער צייט פון דער ערשטער
וועלט-מלחמה. ער איז געווען א מוטיקער אומדערשראקענער קעמפער
און געטרייער חבר און פריינט. איך וועל אים קיינמאל נישט פארגעסן.
לאנדאן אליהו פאלושאק

חבר על דאברין

מיין טיפן מיטלייד צו דער פאמיליע פון דעם פלוצים פארשטארבענעם
קולטור טוער און פען-חבר **א. לאוב** ז"ל ת.ז.ל.

מאריס קאץ

מיר דריקן אויס אונזער מיטלייד צו די פרוי דא אין לאנדאן און קינדער און
אייניקלעך אין ישראל צום טויט פון ר' **משה מיללער**, דעם ציוני-ותיק.
פריינט פון יידיש לשון

טיפ גערירט פונם טויט פון אונזער פריינט **מאריס** (משה נוסמאן) דריקן
מיר אויס אונזער טיפן צער

אברהם און חנה הינדע שפיגעלמאן

מיר דריקן אויס אונזער טיפן צער אונדזערע קרובים דא אין לאנדאן און
מעבר לים צום פארלוסט

פון אונדזער פעטער **לייבוש שעכטמאן** ז"ל

זאל דער גוטער נאמען, וואס ער האט צוריקגעלאזט זיין א טרייסט פאר דער
משפחה.

אליהו, גיטעלע און יוליה פאלושאק

TOWER
HAMLETS
LIBRARIES

די סוף-חודש זונטיקס פון
"פיינט פון יודיש לשון" ביי "בן-אורי"
זונטיק דעם 18-טן דעצעמבער 8 אונט
אין לאקאל פון

"בן-אורי" קונסט גאלעריע
14 פארטמען סטריט וו.1
א גרויסע חנוכה פייערונג

חזן שמואל ראטה
וועט צינדן חנוכה-ליכט און זינגען
העברעאישע און יידישע לידער.
י. ביעטש און נעט רובין וועלן לייענען
אריינפיר וואָרט — א. נ. שטענצל
איינטריט פריי פאר מיטגלידער!
1 שילינג פאר נישט מיטגלידער

"די צייט"

געגרינדעט אין 1913 פון
מאריס מיער

די איינציקע יידישע צייטונג
אין ענגלאַנד.
(בשעת דער מלחמה —
די איינציקע אין אייראָפּע.)

LEYTON KNITWEAR CO. LTD.

Manufacturers of
Knitted Goods and Sportswear

IMPORT - - EXPORT

518 Lea Bridge Road - Leyton, London, E.10

א לעצטע ווארנונג

מיר וועלן זיין געצוונגען, צום נייעם יאר, אדורכצוקוקן די קארטאטעק
פון אונזערע אבאָנאמענטן און די וואָס האבן נישט באצאלט. וועלן מיר פון
קומענדיקן יאר אָן אָפּשטעלן דאָס שיקן דעם זשורנאַל.
אין אלע ענינים, אָנפראַגעס און געלרשיקונגען בעטן מיר זיך צו ווענדן
אויף דעם פאָלגנדיקן נייעם אַדרעס:

N. RUBIN, 193 Evering Road, Upper Clapton, E.5.

Published and Edited by A. N. STENCL, 50, Philpot St., London, E.1

Printed in England by the Narod Press, 129-131 Cavell St., London, E.1